

Centar za regionalizam
Center for regionalism

**Projekat podržan od strane Ministarstva
inostranih poslova Republike Bugarske**

Jelena Perković i Darko Baštovanović

**EKONONSKI FAKTORI I UTICAJ NA POLOŽAJ NACIONALNIH MANJINA U LOKALNIM
ZAJEDNICAMA - PRIMERI MAĐARSKE, HRVATSKE, RUMUNSKJE I BUGARSKE
NACIONALNE MANJINE**

Novi Sad, 2018.

Naziv publikacije

EKONOMSKI FAKTORI I UTICAJ NA POLOŽAJ NACIONALNIH MANJINA U
LOKALNIM ZAJEDNICAMA - PRIMERI MAĐARSKE, HRVATSKE,
UMUNSKE I BUGARSKE NACIONALNE MANJINE

Izdavač

Centar za regionalizam, Novi sad, Srbija

Za izdavača

Aleksabda Popov, direktor

Centar za regionalizam

Laze Telečkog 6/1

21 000 Novi Sad

T +381 21 528 241

F +381 21 526 241

M aleksandar.popov@centarzaregionalizam.org.rs

W <http://centarzaregionalizam.org.rs>

Autori

Jelena Perković i Darko Baštovanović

Urednik

Aleksandar Popov

Tehnička podrška

Centar za regionalizam

Dizajn i priprema

Saša Jović

Štampa

SZR Reclamare

Mesto i godina izdanja

Novi Sad 2018

**Projekat podržan od strane Ministarstva
inostranih poslova Republike Bugarske**

Sadržaj

Predgovor	1
Uvodna razmatranja.....	3
Preliminarni izveštaj o uticaju ekonomskih faktora na ostvarivanje prava bugarske zajednice u Srbiji.....	15
Preliminarni izveštaj o uticaju ekonomskih faktora na ostvarivanje prava hrvatske zajednice u Srbiji	29
Preliminarni izveštaj o uticaju ekonomskih faktora na ostvarivanje prava mađarske zajednice u Srbiji	39
Preliminarni izveštaj o uticaju ekonomskih faktora na ostvarivanje prava bugarske zajednice u Srbiji	49
Preporuke	59

PREDGOVOR

KOLEKTIVNA PRAVA NACIONALNIH MANJINA I MEHANIZMI FINANSIRANJA

Uticaj ekonomskih okolnosti na položaj i razvoj manjinskih nacionalnih zajednica akutno je pitanje otkako je depopulacija ovih zajednica postala galopirajuća zahvaljujući privlačnosti država matičnog naroda članica EU, kojima je Srbija okružena. Stopa depopulacije manjinskih zajednica, u periodu 2002-2011 godine, veća je do 3,5 puta u poređenju sa istom stopom depopulacije ukupnog stanovništva AP Vojvodine. Pilot studija Centra za regionalizam o uticaju ekonomskih faktora na status nacionalnih manjina u lokalnim zajednicama reagovanje je na ovaj *problem*, a samo istraživanje je orijentisano pitanjem: koliko institucionalni faktori kolektivnih prava nacionalnih manjina, svojim finansijskim mehanizmima, doprinose ostvarivanju prava u oblasti službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja.

Rezultati istraživanja ove pilot-studije su dobijeni primenom *metoda* studije slučajeva i izvedene su na uzorku nacionalnih manjina lociranih na prigraničnim područjima uz mađarsku, rumunsku i bugarsku granicu u namerno izabranim opštinama i naseljima identifikovanim po kombinovanom kriteriju: pogranična lokacija, gradska-ruralna naselja, malobrojne-velikobrojne populacije. Izabrane su manjinske nacionalne zajednice Mađara iz opštine Senta, Hrvata iz opštine Subotica (selo Tavankut), Rumuna iz opštne Bela Crkva (selo Grebenac). i Bugara iz opštine Bosilegrad.

Prikupljeni su sekundarni podaci od nacionalnih saveta, a primarne informacije dobijene su iz intervjua i razgovora sa aktivistima izabranih nacionalnih zajednica. Prikupljanje informacija je trajalo od marta do oktobra 2018. godine.

Nalazi ove analize omogućuju odgovore na dva aspekta postavljenog istraživačkog pitanja: 1) Koji su i kakvi institucionalni faktori (generatori/distributeri ekonomskog potencijala) ostvarivanja kolektivnih prava nacionalnih manjina, i 2) Kojim finansijskim mehanizmima (tehnikama i kanalima alokacije ekonomskog potencijala) faktori doprinose ostvarivanju tih prava.

Kod analiziranih manjinskih zajednica glavni ekonomsko-finansijski faktor je državni sistem usmeravanja i oblikovanja tih zajednica posredstvom nacionalnih saveta. Ovi saveti su uključeni u taj sistem na tri nivoa državnih institucija (republička ministarstva, pokrajiski sekretarijati i organi lokalnih samouprava - opština i gradova). Finansijski potencijal se sliva u budžete nacionalnih saveta i biva alociran na finalne korisnike u četiri oblasti delatnosti. Znatno deo sredstava zadržavaju aparati nacionalnih saveta i ustanove koje saveti osnivaju (zavodi za kulturu, fondacije, kulturni centri i sl.). Do krajnjih agenata mobilizacije i podsticanja kreativnih potencijala etničkih i nacionalnih manjinskih zajednica (udruženja građana, kulturno-umetnička

društva) dospevaju znatno dimenzionirana sredstva usmerena prema, u procesu privatizacije medijskog sistema osnovanim klijentelističkim OCD, koje su često pod uticajem stranačkih struktura u nacionalnim savetima.

Uloga država matičnog naroda u ekonomskom usmeravanju populacije manjinskih zajednica (ostati ili se orijentisati na egzodus u EU) nazire se iz rezultata analize izloženih u ovoj studiji. Raspoloživi podaci za manjinske zajednice Bugara i Hrvata, upućuju na korelaciju finansijskog angažovanja matičnih država i ukupnog bruto finansijskog prometa per capita ovih zajednica. Postoji problem malobrojnih manjinskih zajednica (Bugari) koje su dospele u stanje marginalizacije i ubrzane asimilacije koje vodi ubrzanoj depopulaciji. Bez angažovanja domicilne države, uz opadanje zainteresovanosti države matičnog naroda (ukoliko postoji), takve zajednice se preobražavaju u etničke relikte podložne manipulaciji etničkih preduzetnika.

Zaključne Preporuke se odnose na faktore formulacije i realizacije manjinskih politika s posebnim akcentima na: transparentnost organizacione i upravljačke strukture i finansijskog poslovanja nacionalnih saveta, jačanje kapaciteta korišćenja fondova domaćih i međunarodnih, usaglašavanje strateških ciljeva manjinskih zajednica sa ciljevima domicilne i država matičnog naroda, praćenje migracionih procesa egzodusa manjina radi saniranja posledica tog procesa u prigraničnim regionima i pružanja podrške OCD manjinskih zajednica u ovim regionima i nerazvijenim ruralnim područjima. Važna je preporuka da se za sve nacionalne zajednice ustanove zavodi za kulturu čiji značaj je konstatovan na iskustvu bugarske zajednice.

Ova studija postiže svoju svrhu – deskripciju malo poznatih odnosa ekonomskih faktora i ostvarivanja prava nacionalnih manjinskih zajednica u Srbiji. Bogata lista informacija uvodi u probleme i olakšava razumevanje sličnosti i, pogotovo, razlika u položaju četiri izabrane manjinske zajednice. Na empirijskom materijalu ove studije moguće je razviti celoviti teorijski utemeljen projekt daljih istraživanja uticaja ekonomskih faktora na opstanak i razvoj manjinskih etničkih i nacionalnih zajednica u Srbiji (pogotovo u AP Vojvodini). Preporuke izvedene iz informacija prikazanih u ovoj studiji namenjene su akterima društveno-političke prakse kojima tekst treba staviti na raspolaganje. Istraživačima i stručnjacima društvenih nauka i humanističkih disciplina ova studija može ukazati na nedovoljno objašnjene, ali sudbonosne procese depopulacije, marginalizacije i asimilacije manjinskih zajednica, iz čega može proisteći šira društvena inicijativa za postavljanje i realizaciju strategije inkluzije-integracije marginalizovanih perifernih grupa i usamljenih pripadnika malih ugroženih „nevidljivih” zajednica u savremenom našem društvu. Takav verovatan i poželjan ishod, čini ovu studiju štivom koje zaslužuje da bude publikovano i predstavljeno našoj javnosti.

UVODNA RAZMATRANJA

Analiza fokusa javnih manjinskih politika u SR Jugoslavije a kasnije Državne zajednice Srbije i Crne Gore (period od 2000-2006.) pokazuje da je on bio usmeren na definiisanje osnovnog pravnog okvira koji bi garantovao osnovna manjinska prava u skladu sa ranije prihvaćenim dokumentima koje je potpisala država Jugoslavija a SRJ odnosno državana zajednica SCG kao sukcesor bivše države prihvatala obavezu njihovog sprovođenja i dnošenjem Zakona o osnovnim ljudskim i manjinskim pravima. Tačnije više od decenije i po, koliko traje tranzicioni proces u Srbiji eksperti su svoje veštine i znanje usmerili na usklađivanje ranijih standarda politike zaštite nacionalnih manjina odnosno njihovih „dostignutih prava“ sa standardima međunarodnih deklaracija i konvencija kao i preporuka organa i tela Saveta Evrope. Ti napori su rezultirali 2009. donošenjem Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina koji je posle nepunu deceniju primene, 2018. godine imao i svoju prvu izmenu i dopunu. Uzimajući u obzir višedecenijsko traganje za prihvatljivim i koherentim zakonodavnim okvirom koji formatizuje pravni položaj nacionalnih manjina, razumljivo je da su neki drugi, ne manje važni aspekti-faktori koji utiču na ostvarivanje manjinskih prava ostali izvan interesovanja istraživačkih timova, ali ne i izvan fokusa pripadnika nacionalnih manjina. Naime poslednja istraživanja koje Centar za regionalizam radi prateći rad nacionalnih saveta ukazuje da članovi ovog najvišeg organa manjinske kulturne samouprave sve češće postavljaju pitanju koja ukazuju da paralelno sa izgradnjom pravnog sistema u oblasti zaštite prava nacionalnih zajednica treba pažnju posvetiti i ekonomskom položaju pripadnika manjinskih zajednica obzirom da oni žive uglavnom u pograničnim- ekonomski nerazvijenim područjima. Ozbiljnost ovom problemu daju i zapisnici sa održanih Međudržvanih mešovitih komisija koje su zadužene za sporvođenje bilateranih sporazuma o međusobnoj zaštiti pripadnika nacionalnih manjina koje je SR Jugoslavija potpisala u periodu od 2002- 2004. (kao sukcesor Srbija prihvatila) sa Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Makedonijom. Tako su na IV zasedanju Međuvladine mešovite srpsko-mađarske komisije koja je održana u junu 2011, članovi Komisije predložili svojim vladama da „ pokrenu ekonomse programe koji bi doprineli stvaranju novih radnih mesta u regionima gde žive i srpska i mađarska manjina. Međuvladina mešovita komisija predlaže donošenje mera koje bi doprinele razvoju privrede i infrastrukture regija i mikroregija u kojima

žive manjine kao i razvoju odnosa između tih regija.“¹Ovo je jedan od prvih eksplisicitnih stavova zvanične politike Srbije gde se ekonomija senzibiliše po etničkoj osnovi. Treba naglasiti da su slične preporuke doneli i članovi MMK Srbija-Hrvatska i Srbija- Rumunija.

Dokument na kojem se temelji druga generacija ljudskih prava odnosno osnovna ekonomska socijalna i kulturna prava donesen je 1948. godine. Reč je o Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima koju je donela Generalna skupština ujedinjenih nacija, a konkretizacija Deklaracije se obezbeđuje putem sedam međunarodnih instrumenata gde spade i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji je usvojen 1966. Jugoslavija je Pakt ratifikovala prvi put 1971. a ponovnu ratifikaciju zatražila 2001. Potpisnice ovog Pakta se obavezuju članom 1. da će preuzimati maksimum mera, kako putem vlastitih mogućnosti tako i kroz kroz međunarodnu ekonomsku i tehničku pomoć na stvaranju ideala slobodnog ljudskog bića koje “ uživa svoja ekonomska, socijalna i kulturna prava, isto tako kao i svoja građanska i politička prava”². Države potpisnice Pakta prihvatile su i obavezu periodičnog izveštavanja o implementaciji preporuka. Srbija je poslednjih izveštaj napravila 2013 . a Komitet za ekonomske, socijalna i kulturna prava UN ga je sa primedbama prihvatio 2014. Naglašavajući da se Vojvodina ističe kao dobar primer rešavanja ekonomskih socijalnih i kulturnih prava pripadnika nacionalnih manjina stim da bi stepen zaštite kulturnog nasleđa nacionalnih manjina trebao biti viši.U tom smislu i Strategija EU do 2020. u delu o kulturnim pravim insistira na većem stepenu socijalne kohezije a to znači obezbeđivanje blagostanja za svakog člana zajednice a posebno za pripadnike nacionalnih manjina. Ono što je interesantno od preporuka koje je Komitete za ekonomske, socijalna i kulturna prava UN uputio državi Srbiji, a neposredno se odosi na ciljeve našeg istraživanja su zaključne primedbe iz 2014. pod tačkom 7. gde se izražava zabrinutost zbog nedostaka sistematske i statističke obrade podataka koji bi dali uvid u realno stanje u oblasti ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u državi-članici u Srbiji i preporučuje da “Uspostavi sistem prikupljanja statističkih podataka o glavnim faktorima primene ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava obuhvaćenih Paktom, statistički obrađenih po godinama, polu, godištu, za urbanu / ruralnu populaciju, po etničkom poreklu, za socijalno uskraćene i marginalizovane grupe i po drugim relevantnim kriterijumima, kao i da takve

---

¹ <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/dokumenta/nacionalne-manjine/bilateralni/sporazum>

² Član 1. Međunaodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

statističke podatke uključi u svoj sledeći periodični izveštaj;³(dostavlja se 2020.). Na istom zasedanju Komitet je konstatovao da u Srbiji dostupnost kulturnih prava nije jednaka za sve, posebno za građane koji žive u ruralnim sredinama i pojedinim nacionalnim manjinama “Podsetimo još i da je u manjim mestima nepoštovanje kulturnih prava svakodnevna pojava, da nemaju funkcionalne kulturne centre, bioskope, pa čak ni knjižare (npr. Vlasotince, Lebane, Bojnik, Bor, Ivanjica, Dimitrovgrad..)⁴ uz dodatnu konstataciju u ovom članku da je u budžetu za 2017. za subvencije u kulturi 4 milijarde dinara dok je za tu istu namenu 2014. bilo predviđeno sedam milijardi dinara što je skoro dva puta manje, uprkos preporuci Komiteta da se sredstva za kulturu povećaju. Uz periodični monitoring međunarodnih organizacija i tela, status i položaj nacionalnih manjina u Srbiji se analizira i u okviru pristupnih pregovora sa EU. Srbija je prva država koja je donela poseban Akcioni plan o zaštiti prava nacionalnih manjina kao deo mera koje štite i unapređuju manjinske javne politike. Ostvarivanje mera i aktivnosti iz tog dokumenta (poglavlje 23) je predmet posebne pažnje ekspertskih izveštaja.

KRATKI PREGLED STANJA

Status i položaj nacionalnih zajednica u Srbiji se posebno prati obzirom da je Srbija u fazi pregovora u procesu pristupanja EU. Ispunjenje uslova definisanih agendom Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina je osnovni pokazatelj postignutih rezultata koje kvartalno prati Kancelarija za ljudska i manjinska prava a godišnje izveštaje prave nezavisni ekspertski timovi i podnose Savetodavnom komitetu Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina SE. Ekonomski položaj pripadnika manjinskih zajednica, kao tema istraživanja u okviru projekta “Ekonomski status i ostvarivanje prava nacionalnih manjina... “ definisana je poglavljem X u okviru Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina. Ovo poglavlje sadrži pet mera koje imaju kontinuirani karakter. Od pet mera jedna je eksplicitno vezana za pripadnike romske zajednice, jedna za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđu kao i Istočnu Srbiju gde živi najveći broj pripadnika bugarske zajednice (jedna od četiri ispitivane u ovom projektu). Od predloženih mera u Akcionom planu najinteresantnije su one koje su vezane za finansijsku podršku. Naime u godini kada počinje sprovođenje Akcionog plana, 2016, predviđeno je da se za unapređe ekonomskog položaja pripadnika nacionalnih manjina u toj godini iz budžeta Srbije izdvoji preko 3 miliona eura. Istovremeno Akcionim planom je predviđeno da se povećaju

---

³ Preporuka sa 52. zasedanja Ekonomsko socijalnog saveta UN, odeljak C.Glavne brige i preporuke, odnaslov Prikupljnje i obrada podataka (28. april-23. maj 2014.)

⁴ Vreme br 1371, 13 april 2017, Lena Petrović

investiciona ulaganja iz država matičnog naroda s primarnim ciljem povećanja procenta zaposlenih iz redova nacionalnih manjina. Kao važna aktivnost u poboljšanju ekonomskog položaja manjinskih zajednica je i intenziviranje prekogranične saradnje o čemu govori poglavlje XI posvećeno međunarodnoj saradnji.

Prema izveštaju Kancelarije za ljudska i manjinska prava o realizaciji Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina u 2016. godini je na ime unapređenja ekonomskog položaja nacionalnih manjina i poboljšanja poslovne infrastrukture iz Republičkog budžeta izdvojeno 497 miliona dinara i sufinansirano ukupno 32 projekta od čega sedam u južnoj i istočnoj Srbiji među kojima je i opština Dimitrovgrad gde živi skoro polovina pripadnika bugarske zajednice u Srbiji⁵.

Intenziviranje prekogranične saradnje je jedna od temeljnih vrednosti i standarda Evrope ima za cilj ravnomerni razvoj čitavog područja koja ova zajednica obuhvata kao i ravnomerni razvoj područja unutar njenih članica. U skladu sa takvim stavom EU je uvela mehanizme koji treba da obezbede ravnomerni razvoj marginalizovanih područja. Mehanizmi koji implementiraju takve mere je formiranje euroregiona kao definisanog oblika institucionalne prekogranične saradnje među državama koje su procesu EU integracija s jedne strane i članicama EU. Činjenica je da preko 30% stanovništva u Evropi živi u pograničnim područjima koja čine 40% teritorije Evrope sa prosečno 74 stanovnika po kvadratnom kilometru što je upola manje od proseka centralne Evrope. Kada je reč o Srbiji najbroniji deo manjinskih zajednica koje su predmet ovog istraživanja živi u pograničnim delovima države. Da bi se ostvarili proklamovani ciljevi prekogranične saradnje, definisane su oblasti u kojima se želi postići napredak. Pre svega to je rast privrednih aktivnosti, zaštita biodiverziteta, reagovanje u vanrednim situacijama, podizanje menadžerskih kapaciteta lokalnih zajednica za apsorpciju finansijke podrške za prekograničnu saradnju, unapređenje saradnje pograničnih područja u oblasti obrazovanja, kulture i rekreacije. Činjenica je da “ glavni protagonist prekogranične saradnje se pojavljuju regionalne i lokalne samouprave u različitim zemljama gde ovi akteri obično nisu pravna lica u skladu sa međunarodnim pravom pa im nije dozvoljeno da zaključuju međusobne ugovore sa

---

⁵ http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/prilog_fajl/izvestaj_br._1-2017.pdf

predstavnicima institucija iz strane zemlje što je ključni razlog što je prekogranična saradnja zasnovana na neformalnim aranžmanima između aktera saradnje.”⁶

Prekogranična saradnja je kao vid pomoći bržem strukturalnom prilagođavanju država koje su u procesu eurointegracija veoma važna zbog realizacije usvojenih prioriteta. “Strateški cilj Evrope od 2014. do 2020. je da se otvori preko 5 miliona novih radnih mesta a prioritetni ciljevi su 1. Upravljanje demografskim kretanjima 2. Ravnomerni raspored proizvodnih kapaciteta i jedinstveno ekonomsko tržište kao garant ravnoteže u svetu 3. Odgovor na klimatske promene uz definisanje posebnih- specifičnih ciljeva važnih za svaki region pojedinačno.”⁷

Međutim u ovoj podršci koja je nesporno namenjena svim građanima u određenom pograničnom regionu, važna je činjenica da u tim pograničnim pojasevima živi značajan broj pripadnika nacionalnih manjina uglavnom naslanjajući se teritorijalno na granice država matičnih naroda. U Srbiji najveći broj pripadnika hrvatske zajednice, od njih 57.000 hiljada, živi uz severozapadnu granicu prema Hrvatskoj (Srem i Bačka). Samo u Subotici ih ima preko 14.000. mađarska zajednica, koja broji oko 250 000 pripadnika, skoncentrisana je na severu i severo istoku prema mađarskoj i rumunskoj granici. Pripadnici hrvatske i mađarske zajednice žive u razvijenijem delu Vojvodine odnosno Srbije međutim pripadnici, rumunske manjine, njih oko 29.000. uglavnom zauzimaju prostor najsiromašnijeg dela Vojvodine, Banat, kao i deo istočne Srbije. To se isto može reći i za pripadnike bugarske zajednice, čiji dvadesetak hiljada pripadnika živi u jugoistočnim delovima Srbije odnosno u okruzima koji su po svim statističkim pokazateljima najsiromašniji u Srbiji. Slično je ekonomsko okruženje i dela bugarske zajednice, njih oko 1600, koja živi u Banatu.

Postojale su i još uvek postoje razne mere za unapređenje marginalizovanog položaja pograničnih područja, poput formiranja evroregiona kao institucionalizovane forme prekogranične saradnje. Prvi evroregion u kome je Srbija uzela učešća je Dunav-Kris-Moriš-Tisa, formiran 1997. godine između Srbije, Mađarske i Rumunije. Sve do danas, on je najaktivniji evroregion u kome učestvuju subjekti iz Srbije. Pored njega, formirani su i drugi evroregioni. Savet Evrope je 2002. godine inicirao formiranje evroregiona Evrobalkan, lociranog u trouglu Niš-Sofija-Skoplje. Postojalo je više inicijativa za njegovo aktiviranje. Evroregion – Stara planina formiran je 2006. godine. Do sada je doprineo razvoju turizma u pograničnim

---

⁶ Primena evropskih vrednosti i standard u lokalnim zajednicama i regionalni razvoj, Centar za razvoj demokratije, 2012.

⁷ Isto

oblastima Srbije i Bugarske.” Jedan od njegovih najznačajnijih rezultata je institucionalizacija saradnje kroz formiranje bugarsko-srpske NVO „Balkanska civilna koalicija“, koja se, između ostalog, zalaže i za otvaranje novih graničnih prelaza. Većina evroregiona nije postigla značajnije rezultate iz mnogo razloga. Lokalne samouprave nemaju dovoljan broj službenika koji su upoznati sa procedurama za pripremu i implementaciju projekata finansiranih od strane EU. Uzgred, malo je opština koje imaju pripremljene odgovarajuće lokalne strategije za razvoj. Pored toga, postoje i zakonske prepreke, nedostatak finansija, nedovoljan administrativni kapacitet, česte promene lokalnih vlasti, itd. Sve ovo čini da većina evroregiona postoji samo na papiru”.⁸

U prvom period funkcionisanja programa prekogranične saradnje (IPA) budžet za zemlje zapadnog Balkana i Tursku u periodu od 2007-2013. ukupno je bio je preko 11 milijardi evra. U tom programu saradnja Srbija- Mađarska u 2007-2013. je imala ukupnu vrednost nešto veću od 19 milion eura od čega je Srbiji namenjeno 7.220.000,00 eura. Rumunija – Srbija su realizovale projekte u ukupnoj vrednosti od preko 19 miliona eura od čega za Srbiju blizu 9 miliona eura. U istom period u okviru IPA programa Bugarska i Srbija su na raspolaganju imale 12 998 250 eura od čega je Srbiju bilo namenjeno 7.222.112 eura. U okviru saradnje Hrvatska-Srbija postoji podatak da je Srbija realizovala zajedničke projekte sa Hrvatskom u vrednosti 2 980 000 eura ali nemamo podatak koliko je imala Hrvatska strana.

U drugom pozivu za aplikacije u okviru IPA II programa (2014-2020.) nastavila se prekogranična saradnja. U njegovom okviru planirano je 120 strateških i prioritenih projekata za zapadni Balkan i Tursku u vrednosti od preko 14 milijardi eura. Prema rasporedu sredstava računajući i finansijsku podršku EU i učešće aplikanata u prekograničnoj saradnji Srbija-Rumunija odobrena je ukupna podrška od preko 88 miliona eura, Srbija - Mađarska preko 76 miliona eura, Srbija-Hrvatska blizu 35 miliona eura a Srbija- Bugarska nešto preko 12 miliona eura.⁹

Rečeno je da je IPA program namenjen svim građanima zapadnog Balkana i Turske. i strateški i prioritetni ciljevi koji se ostvaruju tim programom doprinose ukupnom ekonomskom boljitku stanovnika u pograničnom pojasu gde žive manjine. Vidljivo je da se grade infrastrukturni objekti koji su osnovni uslov za ekonomski razvoj koji i direktno i indirektno utiče na status i

---

⁸ (<http://arhiva.emins.org/uploads/useruploads/knjige/11-prekograncna-saradnja.pdf>)

⁹ <https://europa.rs/drugi-javni-poziv-za-prikupljanje-predloga-projekata-u-okviru-interreg-ipa-programa-prekograncne-saradnje-bugarska-srbija-2014-2020/>

ostvarivanje prava nacionalnih manjina. U prvom redu to su bolje mogućnosti za drumsko železničko povezivanje manjina u Srbiji sa državom matičnog naroda, kvalitetna savremena internet komunikacija, ulaganja u obrazovne objekte i objekte kulturne animacije, mada prema izjavama anketiranih sagovornika to je još uvek nedovoljno.

Mehanizam čiji se efekti mogu sa sigurnošću pratiti jeste pomoć država matičnog naroda svojoj dijaspori u Srbiji. Sve četiri istraživane zajednice, hrvatska, mađarska, rumunska i bugarska, imaju institucionalizovanu, i u skladu sa međunarodnim protokolima, saradnju sa svojim matičnim državama. Prema podacima koje smo dobili, u protekle tri godine, 2015, 2016. i 2017. Republika Hrvatska je svoju dijasporu finansijski direktno pomogla sa ukupnom sumom od oko 303 000 hiljada eura ne računajući mogućnost da organizacije hrvatske zajednice iz Srbije konkurišu dva puta godišnje na posebno raspisane konkurse. Kada se uzme u obzir i taj vid finansijske pomoći, Hrvatska je u protekle tri godine za svoju dijasporu u Srbiji izdvojila kroz Središnji državni ured za Hrvate izvan Hrvatske blizu pola miliona eura.¹⁰ Prema podacima koje je istraživački tim dobio od Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine ukupna suma koja je kao finansijska podrška prispela od države matičnog naroda tokom poslednje tri godine pripadnicima mađarske zajednice u Srbiji je iznosila preko milijardu i 360 miliona dinara ili preko 11,5 miliona eura. Tako u 2015. finansijska pomoć je iznosila 335.910.868,00 dinara, 2016. mađarska zajednica je imala podršku od 479.350.441,00 dinara. U 2017. ta podrška je iznosila 553.279.817,00 dinara.

Srbija za potrebe ostvarivanja prava nacionalnih manjina izdvaja sredstva sa tri nivoa: republičkog, pokrajinskog i lokalnog. Podatke o tome koliko se ukupno izdvaja sredstava za nacionalne manjine u Srbiji je teško izvesti obzirom da se oni još uvek samo kod pojedinih državnih organa senzibilišu po etničkoj osnovi. Treba imati na umu da je sistem ostvarivanja prava pripadnika nacionalnih manjina sastavni deo sveukupnog državnog sistema Srbije. Četiri oblasti u kojima se ostvaruju prava nacionalnih manjina kultura, obrazovanje, službena upotreba jezika i pisma i informisanja su najvećim delom inkorporirani u sistem i finansijske i

---

¹⁰ Izjava Milana Bošnjaka prof. savjetnika s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu, Središnji državni ured za Hrvate izvan Hrvatske

infrastrukturalne državne podrške (objekti u obrazovanju, kadrovska struktura, objekti i kadrovi u oblasti kulture, javni medijski servisi, kapaciteti državnih organa na sva tri nivoa).

Ono što se sa izvesnošću može prezentovati kao pouzdan podatak je da se za rad svih konstituisanih nacionalnih saveta iz Republičkog budžeta u 2015, 2016. i 2017. godišnje izdvajala ukupna suma od 245 miliona dinara.¹¹ Istovremeno se iz pokrajinskog budžeta godišnje izdvaja oko šesdesetak miliona dinara za rad 15 nacionalnih saveta koji imaju sedište na teritoriji Vojvodine i ta sredstva se raspoređuju prema utvrđenim merilima. Novim Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina-zajednica članom 115. pored dotacija koje nacionalni saveti dobijaju iz Republičkog budžeta, neki i iz budžeta pokrajine, uvedena je i obaveza lokalnih samouprava da iz svojih lokalnih budžeta izdvajaju za rad nacionalnih saveta i to u tri slučaja “1). Ako je sedište nacionalnog saveta na teritoriji jedinice lokalne samouprave; 2. (ako nacionalni saveti) predstavljaju nacionalne manjine koje u stanovništvu jedinice lokalne samouprave dostižu najmanje 10% od ukupnog stanovništva; 3) predstavljaju nacionalne manjine čiji je jezik u službenoj upotrebi na teritoriji jedinice lokalne samouprave”¹².

U ispitivanim godinama prema izveštaju Ministarstva za kulturu i informisanje za finansiranje i sufinansiranje javnog informisanja nacionalnih manjina u 2015. godini je izdvojeno ukupno 29.999.250,00 dinara. U 2016. godini ta suma je znatno veća i iznosila je 40.000.000,00 dinara a ista suma je izdvojena i u 2017. godini.

Nije moguće izvesti koliko je Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose sa verskim zajednicama u 2015. od 36.752.711,00 dinara opredelio putem sufinansiranja i finansiranja za informisanje manjinskih zajednica međutim u 2016. ovaj Sekretarijat je nacionalnim manjinama za informisanje opredelio 2.500.000,00 dinara. To je nejasna odluka imajući na umu da su se upravo u toj godini osetile negativne posledica privatizacije lokalnih elektronskih medija a bez konkretnog rešenja kako sačuvati te medije nacionalnih manjina. Za iste namene u 2017. Sekretarijat je izdvojio za medije nacionalnih manjina 3.700.000,00 dinara. Kada je reč o izdvajanju sredstava za manjinske štampane medije Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose sa verskim zajednicama u protekle tri istraživane godine je

---

¹¹ U Srbiji je 2017. postojalo 20 konstituisanih nacionalnih saveta i 21. je Savez jevrejskih opština Srbije čiji Izvršni odbor vrši funkciju kulturne autonomije (samouprave) u jevrejskoj zajednici. Budžetska sredstva se raspoređuju prema utvrđenim kriterijumima

¹² https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html

na godišnjem nivou izdvajao preko 264 miliona dinara što je više od ukupnog godišnjeg budžeta koji se izdvaja za rad 21. Nacionalnog saveta.

Ukupna izdvajanja za medije nacionalnih zajednica na lokalnom nivou u Srbiji je teško precizirati jer kod većine njih raspisani konkursi nisu etnički senzibilisani¹³. Međutim, treba imati na umu da su u periodu 2015- 2016. godine lokalne samouprave raspisale medijske konkurse u ukupnoj vrednosti od milijardu i 423 miliona dinara (u ovoj imponantnoj brojki su sredstva iz dva konkursna ciklusa). Nepoznato je koliko su u tom “kolaču” učestvovali lokalni mediji nacionalnih manjina koje čine oko 15 % ukupnog stanovništva Srbije¹⁴. Međutim prema podacima, u Vojvodini (2015. i 2016. godina) procenat učešća manjinskih medija-projekata u odobrenim sredstvima iz budžeta lokalnih samouprava se kreće od 18% do 20% od ukupno odobrenih sredstava¹⁵.

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina je veoma važna oblast ostvarivanja prava nacionalnih zajednica međutim stiče se utisak da je nakon privatizacije 2015. došlo do smanjenja proklamovih prava nacionalnih zajednica u oblasti prava na informisanje na maternjem jeziku, gašenjem brojnih lokalnih elektronskih medija u čijim okvirima se emitovao i program na jezicima nacionalnih manjina. Sudbina manjinskog informisanja je data u ruke privatnih vlasnika i neizvesno je pod 1. Da li će sadašnji vlasnici i posle 2020. zadržati zatečene programske šeme kada ističe “zabrana”-moratorijum na njihovo menjanje 2. Koliko će država pružati finansijsku podršku manjinskim medijima u statusu civilnog društva koja “obstaju” od jednog do drugog konkursnog ciklusa. Sve te neizvesnosti koje su prozvod ekonomske neizvesnosti direktno ugrožavaju jedno od osnovnih ustavnih prava nacionalnih zajednica.

Najdrastičniji primer koliko ekonomski faktori ugrožavaju pravo nacionalnih manjina je primer NIU “Novo Bratstvo” koje više od šesdeset godina informiše na bugarskom jeziku. Finansiranje ove ustanove ni u ovoj 2018. godini nije rešeno uprkos činjenici da je ovaj institucionalni oblik informisanja stečeno pravo bugarske zajednice u Srbiji, isto kao što je to pravo bilo osnov za finansiranje manjinskih štampanih novina u Vojvodini¹⁶ nakon što su osnivačka prava sa

---

¹³ Gradska uprava Subotica ima etnički senzibilisane izveštaje o dodljenim sredstvima za medije nacionalnih zajednica što je olakšalo istraživanje projektnom timu

¹⁴ Bela knjiga konkursnog sufinansiranja javnog interesa u sferi javnog informisanja, maj 2016. Novi Sad

¹⁵ Informisanje na jezicima nacionalnih manjina, Kalman Kuntić, Tradicionalni mediji i medijska produkcija na jezicima nacionalnih manjina u Republici Srbiji, 2006-2016, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin 2017.

¹⁶ Listovi manjinskih mađarske, hrvatske, bunjevačke, rumunske, rusinske ukrajinske, makedonske i slovačke nacionalne zajednice imaju redovne dotacije iz bužeta Vojvodine

vojvođanske Skupštine prenešena na njihove nacionalne savete¹⁷. TV emisije na bugarskom jeziku "Žurnal" koja je emitovana četiri puta u mesecu na programu RTS zbog rušenja predajnika 1999. prestala je da se emituje i bez obzira na insistiranje predstavnika lokalnih vlasti iz Dimitrovgrada i Bosilegrada da se ona obnovi to nije učinjeno do danas.

Podaci o direktnoj finansijskoj podršci koju pružaju državni fondovi nacionalnim manjinama u Srbiji kao i indirektna pomoć EU fondova i direktna pomoć država matičnog naroda su brojke koje same po sebi ne govore mnogo. Tek analizom ekonomskih faktora koje je moguće pouzdano pratiti u okviru funkcionisanja konkretnih etničkih kolektiviteta pokazuju ciljeve ovog istraživanja. Rezultati ovog istraživanja daju statističke podatke o finansijskim parametrima važnim za svaku zajednicu kao polazište za preduzimanje mera u prevazilaženju uočenih problema. S druge strane ovi podaci jesu osnova za poređenja sa drugim pripadnicima manjinskih zajednicama. U oba slučaja posedovanje ovakve baze podataka, zasnovane na višegodišnjem praćenju svih relevantnih faktora održivosti, jača pregovaračku poziciju u odnosu na kreatore javnih manjinskih politika i u domicilnoj državi i državi matičnog naroda.

Tokom istraživačkog postupka dobijene su informacije, da bez obzira koliko su novca tokom istraživanja tri godine imale na raspolaganju hrvatska, mađarska, rumunska i bugarska zajednica ni jedna u tom periodu nije redukovala svoju aktivnost, ukinula broj tradicionalnih manifestacija i manifestacija od posebnog značaja za svoju zajednicu. Neke zajednice su uvele obrazovanje na maternjem jeziku, neke uvećale broj već postojećih odeljenja. Osim regresije u ostvarivanju prava u oblasti informisanja (pomenut slučaj bugarska zajednice) većih primedbi na uticaj ekonomije i ostvarivanje nije bilo osim konstatacije da uredba Vlade o ograničavanju upošljavanja istraživanim manjinskim zajednicama ograničava kapacitete koji bi bili u funkciji bržeg razvoja zajednice.

Ono što je zajedničko za sve četiri manjinske zajednice, bez obzira da li žive u najrazvijenim ili najnerazvijenim delovima Srbije to je zabrinjavajuće smanjenje broja pripadnika manjinskih zajednica (kao i većinskog stanovništva) između dva poslednja popisa. Kao razlog se navodi negativna stopa prirodnog priraštaja, asimilacija i ubrzanje spoljašnje migracije prema državama

---

¹⁷ Novine na bugarskom jeziku „Novo Bratstvo“ su jedini štampani medij kojim je osnovni savet i koji je istovremeno i jedini finansirer tih novina

¹⁷ Opština Senta spada u prvu grupu opština po razvijenosti sa dohodkom po glavi stanovnika koji je iznad republičkog proseka Srbije

matičnog narodu odnosno zemljama EU. Da ovaj uvodni deo publikacije završimo veoma indikativnom i nimalo optimističkom konstatacijom dobijenoj na tereni i to u Senti¹⁸ ” Ako u budućnosti i bude mnogo više novca za nacionalne manjine neće biti ko da ga koristi”

---

¹⁸ Opština Senta spada u prvu grupu opština po razvijenosti sa dohodkom po glavi stanovnika koji je iznad republičkog proseka Srbije

PRELIMINARNI IZVEŠTAJ O UTICAJU EKONOMSKIH FAKTORA NA OSTVARIVANJE PRAVA BUGARSKE ZAJEDNICE U SRBIJI

Prema poslednjem popisu iz 2011. godine u Srbiji živi 18.543 pripadnika bugarske zajednice koji su najvećim delom smešteni u pograničnim delovima jugoistočne Srbije. Najveća koncentracija pripadnika bugarske zajednice je u Pirotskom i Pčinjskom okrugu gde živi preko 15.500 pripadnika ove zajednice odnosno njihova izrazita kompaktnost je u opštini, Bosilegrad gde sa 5.800 pripadnika bugarske zajednice čine 71,8 % ukupnog stanovništva opštine a u Dimitrovgradu sa 5.400 pripadnika čine 53% posto ukupnog stanovništva.¹⁹ Pripadnici bugarske zajednice takođe žive u Babušnici, Surdulici, Pirotu, Vranju i Nišu. Oko 1600 pripadnika bugarske zajednice živi u Vojvodini, u ruralnim sredinama odnosno u Ivanovu, Konku, Modošu, Skorencu, Belom Blatu. Ono što je zajedničko za teritorijalnu rasprostranjenost bugarske zajednice jeste činjenica da njeni pripadnici žive u ekonomsko nerazvijenim područjima.

S obzirom da ih vezuje geografski prostor, odnosi bugarskog i srpskog naroda su međusobno povezani zajedničkom istorijsko političkom prošlošću koja je deo širih istorijskih događaja u regionu. Diplomatski odnosi između Srbije i Bugarske su uspostvljeni 1879. godine. Zajednička državna granice između dve zemlje prostire se u dužini od 318 kilometara. Međudržavni odnosi između Republike Bugarske i Republike Srbije u poslednje vreme su dobri posebno od kada je Bugarska postala članica EU i svojom državnom politikom i politikom u regionu podržava Srbiju u njenom procesu EU integracija. To se ogleda u čestim međusobnim sastancima najviših državnih predstavnika kojih je na najvišem nivou u poslednje tri godine (2015-2017.) bilo ukupno 12, uz brojne zajedničke sastanke vladinih komisija. Činjenica je da su Republika Srbija i Republika Bugarska do 2016. godine potpisale 115 bilateralnih sporazuma. Međusobna privredna saradnja je dobra i u 2017. iznosila je oko milijardu evra.²⁰

Posledjih godina nema otvorenih pitanja između Bugarske i Srbije. Bugarska je podržala Srbiju na putu evrointegracija ali je obavezuje da poštuje prava manjina. U tom smislu predstavnici bugarske zajednice u Srbiji smatraju da istorijskih kontekst odnosa dve države ne bi trebao da utiče na status i položaj te zajednice u Srbiji. U dokumentu „Platforma za zaštitu prava bugarske nacionalne manjine u Srbiji“ koji su 2013. godine usvojili predstavnici bugarske

¹⁹ <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=>

²⁰ <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11425-bugarska?lang=cyr>
<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11425-bugarska?lang=cyr>

zajednice u Srbiji među kojima su bili i članovi Nacionalnog saveta bugarske nacionalne manjine, definisani su prioriteti zajednice. Dokument se obraća ” vladama Republike Srbije, Bugarske, Evropskoj uniji i međunarodnim organizacijama kako bi skrenuli pažnju na položaj bugarske nacionalne manjine i dale predloge za njegovo unapređenje. Predstavnici bugarske manjine pozivaju Vlade Republike Srbije i Bugarske da potpišu sporazum o prijateljstvu, kao i da uspostave bilateralnu komisiju ili radnu grupu koji bi predložila konkretne inicijative za prevazilaženje problema bugarske nacionalne manjine u Srbiji, naročito u socijalno-ekonomskoj oblasti”²¹

Prema podacima Ministarstva inostranih poslova Srbije je vidljivo da su međusobni susreti i to na najvišem nivou zvaničnika Srbije i Bugarske bili posebno intenzivirani u 2017. godini, uoči predsedavanja Bugarske Savetom EU. Intenzivna saradnja Srbije i Bugarske je nastavljena i u 2018. godine i tom prilikom vođeni su razgovori o svim važnim pitanja međusobnih odnosa kao i odnosa u regionu. Činjenica je da Srbiju i Bugarsku spajaju dva važna panevropska koridora- Dunav⁷ i drumsko železnički koridor 10 koji u značajnom meri smanjuje put od centralne Evrope prema Bliskom istoku.

Tranzicioni proces u najvećem broju bivših republika SFRJ traje predugo, opterećen posledicama njihovih međusobnih ratnih sukoba. Srbija kao najmnogoljudniji državni subjektivitet bivše Jugoslavije, još uvek nije zakoružila svoj državni i teritorijalni identitet što u mnogome otežava realizaciju njene političke odluke o pristupanju Evropskoj uniji. Dug tranzicioni proces u Srbiji uzrokovao je gubljenje tempa i deficit u procesima demokratizacije društva i neujednačenim rezultatima ekonomskih i političkih reformi. Kao neposredna posledica ove konstatacije, a tiče se našeg istraživanja, je činjenica da je takav kontekst razvoja doveo do ekonomske i socijalne polarizacije stanovništva u Srbiji. To se može sagledati kroz više sačinjenih analiza koje nedvosmisleno ukazuju da imamo severni i centralni deo Srbije koji su razvijeni, kao i siromašan jugoistok. Činjenica je da su pogranična područja Srbije, osim severnih pograničnih područja, izuzetno siromašna i dobrim delom naseljena pripadnicima nacionalnih manjina.

Najviši organ kulturne autonomije-samouprave u bugarskoj zajednici je Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine-zajednice koji je prvi put izabran 2003. godine i ima 19 članova. Sedište mu je do 2014 bilo. u Dimitrovgradu. Izborom Vladimira Zaharijeva za predsednika Nacionalnog saveta bugarske nacionalne manjine-zajednice sedište mu se premešta u Bosilegrad.

---

²¹ Nacionalne manjine u odnosima Srbije sa susedima, Forum za etničke odnose, Beograd, 2017 str 42.

Redovne godišnje dotacije Nacionalni savet Bugara (NSB) dobija iz republičkog budžeta i one se kreću u period od 2015. do 2017. u visini od oko 7.700.000,00 dinara, što je kako ističu u NSB, nedovoljno za finansiranje osnovnih potreba bugarske zajednice. To pokazuju i njegovi ukupni godišnji rashodi koji su se kretali od 12.300 000,00 do 23.000 000,00 dinara i vidljivo je da je budžet NSB u 2017. bio tri puta veći od redovne donacije. Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine-zajednice je u istraživanje tri godine učestvovao kao partner sa lokalnom samoupravom Bosilegrada u projektu koji je podržao Savet Evrope, a cilj projekta je unapređenje prava nacionalnih manjina u lokalnoj zajednici. Nacionalni savet bugarske zajednice izdvaja sredstva za redovno finansiranje i sufinansiranje organizacija i manifestacija u oblasti kulture i obrazovanja, ali najveći deo programskog budžeta Nacionalnog saveta se troši na potrebe medija na bugarskom jeziku.

Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine-zajednice je proglasio Centar za kulturu u Bosilegradu i Dimitrovgradu za ustanove od posebnog značaja za bugarsku zajednicu. Ostaje nejasno da li je takav njihov status uveden u statute te dve lokalne samouprave. Istovremeno nekoliko manifestacija je proglašeno od posebnog značaja za bugarsku zajednicu. One se finansiraju jednim delom posebnim sredstvima NSB koja se ne izdvajaju putem konkursa, već su stalna stavka u njegovom budžete. Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine-zajednice za finansiranje aktivnosti društava i organizacija putem konkursa izdvaja 2.100.000,00. Od te sume podjednako dobijaju po 700.000,00 dinara organizacije iz Bosilegrada i Dimitrovgrada a preostalih 700 000,00 dinara se izdvaja za ostale organizacije bugarske zajednice u Babušnici, Surdulici, Beogradu, Novom Sadu, Ivanovu . Poslednjih godina, bez obzira na visinu godišnjih dotacija, raste broj aktivnosti-manifestacija u bugarskoj zajednici, a NSB vodi računa da ih finansijski podrži. Suma od 7.700 000,00 kolika je godišnja dotacija iz Republičkog budžeta za NSB nije dovoljna za sve programske aktivnosti. Zato se iz budžeta lokalne samouprave Bosilegrada u poslednje dve godine (2016.i 2017.) izdvojilo za rad organizacija bugarske zajednice 9.300.000,00 dinara. Opšti je stav, utvrđen na osnovu godišnjih finansijskih planova, da za nesmetano funkcionisanje NSB godišnje je potrebno preko 18.000 000,00 dinara bez razvojnih programa. Nedostaje na godišnjem nivou 11 miliona dinara. Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine-zajednice ima 3 uposlena.

MEDIJI

Bugarska zajednica u Srbiji prema informacijama koje je prikupio istraživački tim ima dva štampana medija na maternjem jeziku. To je dvonedeljni "Novo Bratstvo"²² čije je sedište u Nišu i časopis "Bjuletin" sa sedištem u Bosilegradu. Nacionalni savet je preuzeo finansijsku obvezu oko Novinsko izdavačke ustanove "Novo bratstvo" i nove radiotelevizije BOSAT čiji je osnivač od 2015. Prema podacima dobijenim od nadležne službe "Novo bratstvo" u godini njegovog izlaženja 2016. Nacionalni savet Bugara je u budžet Ustanove izdvojio 5.445.450,00 dinara a naredne 2017. 4.888.277.00 dinara. To je jedini primer štampanog medija nacionalne manjine da ga u celosti finansira njegov osnivač odnosno Nacionalni savet. Predstavnicima bugarske zajednice očekuju da se tokom 2018. godine posle desetogodišnjeg problema oko finansiranja novina na bugarskom jeziku konačno na sistemski način reši. Naime ako država ne počne da izdvaja za NIU "Novo bratstvo" oko 5.000.000,00 dinara godišnje ono će se ugasti jer NSB ne može ubuduće finansirati taj trošak.²³

Pored ove medijske ustanove dvomesečno izlazi još samo jedan štampani medij na bugarskom jeziku. To je časopis „Bjuletin“, izdaje ga Kulturno-informativni centar bugarske manjine u Bosilegradu koji se prvenstveno bavi programima u kulturi. Prema podacima dobijenim na postavljeni upit godišnji budžet se u tri ispitivane godine kretao oko 2 miliona dinara i najvećim delom obezbeđen je podrškom države matičnog naroda-Bugarske.

Prema dostupnim informacijama bugarska zajednica u Srbiji ima ukupno 9 medija. Pored dva pomenuta štampana medija kontinuirano infomisanje na bugarskom jeziku ima RTV Caribrod u Dimitrovgradu, neprivatizovana televizija Bosilegrad koja radi u okviru Centra za kulturu i KTV Kodal obe u Bosilegradu. U Bosilegradu je 2017. godine postavljen i portal GLAS PRESS²⁴ koji dvojezično objavljuje informacije. Ova organizacija je od 2015. do 2017, kroz projekte obezbedila podršku od državnih fondova ali daleko veća podrška je obezbeđena putem projekata koje je podržalo Ministarstvo inostranih poslova Republike Bugarske. Za ostale medije ne postoje

---

²² „Novo bratsvo“ je naslednik novina „Bratstvo“ koje su izlazile oko 60 godina i 2010. godine su ugašene ostvljajući za sobom veliku finansijsku dubiozu

²³ Prilikom posete Dimitrovgradu u junu 2018. predsednik Republike Bugarske Rumen Radev je obećao da će se problem medija na bugarskom jeziku rešiti donacijom od 535.000 eura (www.infovranjske.rs/info/pomo%C4%87-medijima-na-bugarskom-obe%C4%87anje-ludom-radovanje).

²⁴ Ovaj portal je deo aktivnosti GLAS-a organizacije koja se bavi učuvanjem bugarskog nacionalnog identiteta i zaštitom ljudskih prava. Osnovana je 2013. godine u Bosilegradu.

pouzdati podaci da su u dužem vremenskom period i u kontinuitetu imali informisanje na bugarskom jeziku. Međutim postoji evidencija o finansijskoj podršci pojedinim medijima koji su imali produkciju na bugarskom jeziku. Oni su u periodu od 2006. do 2016. godine (izuzimajući “Bratstvo” I “Bjuletin”) na ime informisanja na bugarskom jeziku dobili podršku iz državnih fondova Srbije od ukupno 8.714.000,00 dinara.²⁵ Na sajtu Ministarstva za kulturu i informisanje u dokumentima o podržanim projektima koji se odnose na informisanje na bugarskom jeziku za 2015. 2016. i 2017. godinu stoji da je državna podrška iznosila 5.100.000,00 dinara.

KULTURA

Bugarska zajednica u Srbiji prema podacima dobijenim sa sajta Državne agencije za Bugare u tuđini ima 14 udruženja i organizacija koje deluju u njenim okvirima.²⁶ Podaci Nacionalnog saveta bugarske nacionalne manjine govore da se iz njegovog budžeta godišnje za udruženja građana i organizacije izdvaja 2.100.000,00 dinara od čega organizacije i društva u Dimitrovgradu i Bosilegradu dobijaju po 700.000,00 a preostali novac se alokira u sredine gde žive pripadnici bugarske zajednice. Statistički podaci govore da na oko 1320 pripadnika bugarske zajednice dolazi jedna organizacija udruženja građana. Nije poznato koliko ta udruženja dobijaju finansijsku podršku iz budžeta lokalnih samouprava²⁷ dok je Pokrajinski sekretarijat u 2017. godini za udruženja bugarske zajednici u Vovodini izdvojio 230.000,00 dinara. Ministarstvo kulture nema posebnu kategoriju za finansiranje očuvanje kulturnog identiteta manjinskih zajednica.

U Nacionalnom savetu bugarske nacionalne manjine planiraju objedinjavanje svih aktivnosti u jednu ustanovu koja bi imala status Zavod za kulturu. U 2016. godini obezbeđena su početna sredstva za formiranje pomenute Ustanove u visini od 100.000,00 dinara. Očuvanje kulture bugarske zajednice u Srbiji bio bi zadatak tog Zavoda.

BOSILEGRAD

Prema popisu iz 2011. godine, u opštini je registrovano 8129 stanovnika, koji žive u 3017 domaćinstva, to je svega 5% od ukupnog stanovništva Pčinjskog okruga. Opština Bosilegrad se karakteriše izrazito plastičnim reļefom sa nadmorskom visinom od 600 do 1922 metara. Najveći

---

²⁵ Informisanje na jezicima nacionalnih manjina-predlozi za nove politike-deceniju posle, Centar za razvoj civilnog sektora, Zrenjanin 2017. , Kalman Kuntić, str 77.

²⁶ <http://www.aba.government.bg/?show=8>

²⁷ Prema nekim istraživanjima i iskustvima u pribavljanju podatka tokom ovog projekta pojedinačna davanja koje izdvajaju lokalni budžeti za udruženja građana na lokalnom nivou su male i najčešće ne prelaze sumu od 200.000,00 dinara po projektnoj aplikaciji

planinski vrh je Besna Kobila sa 1922 metara nadmorske visine. Izrazito planinski reljef uslovio je formiranje mreže naseja od 700 do 1400 metara nadmorske visine²⁸.

Prema mišljenju zvaničnika, opština Bosilegrada ima više od 8 000 stanovnika, zabeleženih u popisu 2011. uz tvrdnju da i sam grad ima više od 2 600 stanovnika nego što je rezultat poslednjeg popisa. Ta procena se zasniva na činjenici da je teritorija ove opštine na tromeđi Srbije Bugarske i Makedonije i jedan deo stanovnika bosilegradske opštine boravi u Bugarskoj ili Makedoniji. Tačnije na popisu se nisu upisavale osobe koje imaju dvojna i trojna državljanstva.

U strukturi zaposlenosti (1417 zaposlenih) na području opštine najviše je zaposlenih u van privrednim delatnostima (obrazovanje, zdravstvo, uprava i dr.) u okviru kojih radi 58,8%, a u privrednom sektoru najveći je udeo zaposlenih u prerađivačkoj industriji (10,5%), trgovini na malo i veliko (7,1%), a potom saobraćaju i skladištenju (3,9%), proizvodnja el. energije i vode (3,7%), poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda (3,5%), građevinarstvu (1,6%), finansijsko posredovanje (0,5%), hoteli i restorani i vađenje ruda i kamena (0,3%)²⁹

Pored toga, udeo zaposlenih u ukupnom stanovništvu je oko 17,4% što je u odnosu na republički prosek daleko nepovoljnije stanje, s obzirom da je na nivou Republike ovaj odnos 27,2%. U poslednje tri godine prosečan lični dohodak u jugoistočnoj Srbiji, gde spada i opština Bosilegrad, se kretao oko 40.000 hiljade dinara. U prethodnom periodu izgubljen je veliki broj kako radnih mesta, tako i stanovnika koji su se odselili u potrazi za boljim životnim uslovima. Pokušaj da se ovaj proces delimično zaustavi načinjen je tek u poslednje 2-3 godine, mestimičnim razvojem privatnog sektora odnosno preduzetništva³⁰.

Bosilegrad je u poslednje tri godine planirao godišnji budžet od oko 600 miliona dinara. U poređenju sa nekim drugim lokalnim samoupravama to je prilično ambiciozno. Prihodi od države su na godišnjem nivou između 240 i 250 miliona dinara i toliki su sopstveni prihodi opštine Bosilegrad, što znači da je realan godišnji budžet oko 500 miliona dinara. Prema informacijama zvaničnika lokalne samouprave uvećani budžet se planira zbog intenzivnog konkurisanja u okviru IPA programa čije propozicije iziskuju i ulaganja sredstava lokalne samouprave. U 2016. lokalna samouprava Bosilegrad je dobila dva projekta u IPA programu. Kao pogranično

---

²⁸ Milena Milenova, Geografski problem opštine Bosilegrad, master rad, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 2018.

²⁹ Biro za zapošljavanje, Bosilegrad, 2017.

³⁰ Milena Milenova, Geografski problem opštine Bosilegrad, master rad, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 2018.).

mesto, nalazeći se na maršuti migranata , Bosilegrad je otvorio prihvatni centar za migrante i u objekat je uloženo oko 50 miliona dinara za šta je opština trebala da uloži 10%.

Predstavnici lokalne samouprave se pozitivno izjašnjavaju o kapitalnim ulaganjima u infrastrukturu u Bosilegradu ali smatraju da je to što se sada gradi trebalo graditi pre pedeset godina. Inače teritorija opštine se prostire na 572 kvadratna kilometra ima 37 sela ili zaseoka zadnje selo je na 40 km od opštinskog centra a zadnja mahala na 60 km. do koje treba putovati 4 sata džipom, što traje duže nego do Beograda.

Da bi se na tako velikoj teritoriji obezbedilo nesmetano školovanje i na srpkom i bugarskom jeziku, Nacionalni savet i lokalna samouprava obezbeđuju transport đaka iz zaseoka u Bisilegrad ili drugo mesto gde postoji škola. Obezbeđen je besplatni prevoz, užina i udžbenici za svu decu bez razlike na nacionalnu pripadnost. Za besplatne udžbenike je u 2017. iz lokalnog budžeta izdvojeno oko 1.200 000 dinara. Centralna osnovna škola "Georgi Dimitrov" Bosilegradu ima četiri isturena odeljenja od prvog do osmog razreda i još dvadeset odeljenja od prvog do četvrtog razreda.

Lokalna samouprav u Bosilegradu, da bi omogućila službenu upotrebu bugarskog jezika i pisma svake godine izdvaja određenu sumu za obuku državnih službenika za učenje bugarskog jezika. To se pre svega odnosi na zaposlene u zdravstvu i u policiji. Svi zvanični dokumenti na zahtev stranaka izdaju se na bugarskom jeziku.

Uslovi za rad KUD u Bosilegradu su zadovoljavajući imaju obezbeđen prostor, profesionalne koreografe i odgovarajuću opremu. Članovi kulturno umetničkih društava imaju uslova za putovanja na gostovanja u Bugarsku.

Od privrednih kapaciteta u Bosilegradu radi fabrika čarapa koja upošljava oko 40 radnika, fabrika donjeg veša upošljava tridesetak ljudi, šumsko preduzeće sedamdesetak, fabrika nameštaja upošljava, pedesetak ljudi. Takođe postoji fabrika za preradu šumskih plodova sa tridesetak uposlenih i povremenom sezonskom random snagom. Na teritoriji Bosilegrada je rudnik olova, bakra i cinka koji upošljava 120 ljudi. Desetak privatnih pilana upošljava najviše tridesetak ljudi. U Bosilegradu postoje tri fabrike koje su opštinsko vlasništvo od 2004. godine i to je fabrika za sušenje povrća, pogon Yumko i fabrika tekstila koja je nekada upošljavala preko 500 radnika za koju je trenutno zainteresovano nekoliko investitora. Opština je bogata vodama, šumama, šumskim plodovima.

Početak 21. veka telefonija je bila veoma loša međutim sada je 85% sela i naselja pokriveno mobilnom telefonijom.

Turizam na teritoriji opštine ima velike šanse a za sada je najizraženiji etno turizam. Karakter etno turizma imaju dve manifestacije - Folklorni festival koji okupi i do 2.000 učesnika i gostiju i traje nedelju dana a finansira se iz lokalnog budžeta, budžeta NSB i iz više fondova. Drugi festival je posvećen Uskršnjem prazniku i održava se na tromeđi (Bugarska, Makedonija i Srbija) i ima verski i kulturno sportski karakter. I ovaj Festival se održava uz finansijsku podršku iz više fondova i ima regionalni značaj.

U opštini Bosilegrad većina školskih objekata je izgrađena u posleratnom periodu. "Centralna osnovna škola „Georgi Dimitrov“ nalazi se u gradu, pod čijom nadležnošću su sve ostale škole u opštini. U Bosilegradu na današnjem nivou ima 5 osmogodišnjih škola i to u selima G. Lisina, G. Ljubata, D. Ljubata, Bistar i u gradu i 36 četvorogodišnjih škola, od kojih 2017/2018. radi 18. Neke od škola se zatvaraju, a neke otvaraju u zavisnosti od broja učenika, ali je broj škola koje ne rade uvek velik na nivou opštine. Svim školama je zajedničko to što je broj učenika iz godine u godinu sve manji. Osim osnovnih škola, u opštini Bosilegrad radi i jedna srednja škola – Gimnazija opšteg tipa, koja je otvorena daleke 1941. godine. Nastava u gimnaziji se odvija na srpskom i bugarskom jeziku".³¹ Posle skoro tri decenije prekida obrazovanja na bugarskom jeziku grupa roditelja je 2016. zahtevala, koristeći ustavno pravo, da im se deca obrazuju na bugarskom jeziku. Na zalaganje predstavnika bugarske zajednice i obavljanje procedure u nadležnom Ministarstvu, već iste 2016. je bilo desetak učenika u Bosilegradu koji su kompletnu nastavu u osnovnoj školi slušali na bugarskom jeziku (ministar je u skladu sa svojim ovlašćenjem dozvolio da odeljenje bude ispod 15 učenika). Sledeće 2017. bilo je 7-8 učenika, a u školskoj 2018/19 godini se upisalo 11. Jedan od značajnih problema je nedostatak adekvatnih udžbenika na bugarskom jeziku.

Republika Bugarska je u značajnoj meri olakšala studiranje za pripadnike bugarske dijaspeore do te mere da se prijemni ispit za fakultete u Bugarskoj mogu polagati u Bosilegradu. Bugarska daje stipendiju, pogodan smeštaj i ishranu. Godišnje iz Bosilegrada i okoline, u Bugarsku ode na studije od 50 do 70 studenata. Inače kvota za studije pripadnika bugarske zajednice iz Srbije je 200 studenata na godišnjem nivou. Najveći broj njih posle sticanja bugarskog državljanstva

---

³¹ Milena Milenova, Geografski problem opštine Bosilegrad, master rad, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 2018.

odlazi u EU. Mada se i lokalna samouprava u Bosilegradu trudi da za svršene student omogući stažiranja od 15 meseci sa mesečnom nadoknadom od 15.000 dinara, ali bez garancije za trajni posao jer postoji zabrana zapošljavanja u državnim službama.

Prema nacionalnoj i verskoj pripadnosti stanovništvo je skoro homogeno. Po popisu 2011. godine, u ovom naselju živeo je 5839 Bugara (71,8%) , 20 Jugoslovena (2,2%), 895 Srba (11,0%), 38 Makedonaca (0,5%) i 162 Roma (2,0%)

Tabela 1. Dotacije i drugi izvori finansiranja Nacionalnog saveta bugarske nacionalne manjine-zajednice 2015, 2016 i 2017. godina

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Budžet Republike Srbije	7.761 553,00	7.715 875,00	7. 643 683,00	
Budžet lokalne samouprave	0,00	0,00	13.070 580,00	
Autonomna pokrajina Vojvodina	0,00	0,00	0,00	
Socijalno odgovorne kompanije	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	3.158 371,61 3. 434 284,85	400 000,00	
UKUPNO	12.381 553,00	14.386 123,47	23. 048 827,00	

U 2017. godini dotacije Nacionalnom savetu bugarske nacionalne zajednice je po jednom pripadniku zajednice iznosila 1.152,44 RSD a bez lokalnog budžeta Bosilegrada 382,18 RSD

Tabela 2. Izdvajanja za medije na bugarskom jeziku 2015, 2016 i 2017. godinu

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo kulture I informisanja	1.400 000,00	1.700 000,00	2.000 000,00	
Ministarstvo države uprave I lokalne samouprave	0,00	0,00	0,00	
Nacionalni savet bugarske nacionalne zajednice	0,00	6 350 000,00	4.888 277,00	
Budžetski fond za nacionalne manjine	0,00	0,00	150 000,00	
Budžet lokalne samouprave	0,00	0,00	0,00	
Autonomna pokrajina Vojvodina	0,00	0,00	0,00	
Socijalno odgovorne kompanije	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	1.400 000,00	8 050 000,00	7.038.277,00	

Po jednom pripadniku bugarske zajednice za medije 2017. izdvojeno 351,91 RSD

Tabela 3. Izdvajanja za programe u kulturi 2015, 2016. i 2017. godine

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo kulture I informisanja Srbije	400 000,00			
Nacionalni savet bugarske nacionalne zajednice	2.100. 000,00	2 100. 000,00	2 100 000,00	
Budžet lokalne samouprave			20. 773. 898,00	
Autonomna pokrajina Vojvodina	150.000,00	15 000	250 000,00	
Socijalno odgovorne kompanije	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	2.650 000,00	2.115 000,00	23 123.898,00	

U 2017. prosek izdvajanja za jednog pripadnika bugarske zajednice je bio 1.156,19,00RSD. Taj prosek je sigurno veći jer su nedostupni podaci iz lokalnih samouprava koje putem konkursa finansiraju rad udruženja građana.

Tabela 4. Izdvajanje za štampane medije 2015, 2016. i 2017.godine

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo culture I informisanja	0,00	0,00	0,00	
Ministarstvo za državnu upravu I lokalnu samoupravu	0,00	0,00	0,00	
Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine		5 445.450,00	4.888.277,00	
Budžet grada Niša	0,00	0,00	0,00	
Autonomna pokrajina Vojvodina	0,00	0,00	0,00	
Socijalno odgovorne kompanije	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO		5 445.450,00	4.888.277,00	

Prosek izdvajanja 2017. po pripadniku bugarske zajednice 244,41 RSD. Ovaj podatak za štampane medije je izdvojen kako bi bio uočljiv i uporediv za sve štampane medije kojima su osnivači nacionalni saveti istraživanih nacionalnih zajednica.

Tabela 5. Dotacije i podrška ustanovama u kulturi Bosilegrad 2015. 2016. I 2017.

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Budžet Republike Srbije	0,00	0,00	0,00	
Budžet lokalne samouprave	20.194.081,00	18.674.586,00	19.161.340,00	
Autonomna pokrajina Vojvodina	0,00	0,00	0,00	
Socijalno odgovorne kompanije	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	20.534.530,00	19.210.426,02	19.161.340,00	

U 2017. prosečno po glavi stanovnika, gde živi preko 70% pripadnika bugarske zajednice za dotacije ustanovama u kulturi je izdvojeno 2.336,00 RSD

Tabela 6. podrška organizacijama i udruženjima u Bosilegradu 2015. 2016 i 2017. godina

Izvor finansijskih sredstava	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo kulture I informisanja	400 000,00			
Budžet lokalne samouprave			3 955 000,00	
Autonomna				

pokrajina Vojvodina				
Socijalno odgovorne kompa nije				
Projekti iz nedržavnih fondova				
UKUPNO	400.000,00		3 955 000,00	

Prosek izdvajanja u 2017. organizacijama i udruženjima građana prema broju stanovnika u Bosilegradu je iznosio 482,00 RSD

Tabela 7 . Finansijska podrška Republike Bugarske organizacijama i udruženjima građana bugarske zajednice u Bosilegradu 2015, 2016. i 2017.

Izvori finansiranja	2015.	2016.	2017.	
Podrška Republike Bugarske	15.000,00e 1000,00e	21.000,00 1000,00 11.500,00 12.000,00	18.000.00 35.000,00	
UKUPNO:	16.000,00eura	45,000,00 eura	53.000,00 eura	

Prosek izdvajanja prema ukupnom broju stanovnika Bosilegrada u 2017. je bio 6,46 EUR

PRELIMINARNI IZVEŠTAJ O UTICAJU EKONOMSKIH FAKTORA NA OSTVARIVANJE PRAVA HRVATSKE ZAJEDNICE U SRBIJI

Odnosi Republike Srbije i Republike Hrvatske su od uspostavljanja međusobnih diplomatskih odnosa u septembru 1996. godine obeleženi usponima i padovima koje ilustruju susreti na najvišem političkom nivou ali isto tako periodima kada su se razmenjivali međusobni oštri (ne)diplomatski tonovi. U tim prilično frekventnim usponima i padovima, izvan fokusa javnosti ostale su analize međusobnih ekonomskih odnosa. Prema podacima Ministarstva inostranih poslova Republike Srbije nedvosmisleno stoji konstatacija da su međusobni ekonomski odnosi Hrvatske i Srbije u neprestanom usponu. Robna razmena između dve zemlje 2015. godine bila preko 864,3 miliona eura, u 2016. ona je iznosila 903 miliona eura a 2017. vrednost robne razmene je prešla vrednost od milijardu eura.³² Ove činjenice govore da oscilacije u političkim odnosima jesu strateško-taktički potezi kojima uglavnom utiče na domaće javno mnjenje bez presudnog uticaja na ekonomske odnose što govori da je ekonomija snažan stabilizirajući faktor u međusobnim odnosima dve države. Ovome treba dodati da i jedna i druga država na svojoj teritoriji imaju značajan broj pripadnika dijaspore koja ne retko predstavlja jezičak na vagi u odmeravanju međusobnih političkih poteza i odnosa.

Od uspostavljanja diplomatskih odnosa, dve države su potpisale 46 bilateralna sporazuma koji se najvećim delom odnose na stabilizaciju međusobnih odnosa, a s obzirom na cilj istraživanja ovog projekta ističemo Bilateralni sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori koji je potpisan 2004. Sporazum se počeo primenjivati 2005. godine a instrument njegovog sprovođenja je Vladina Međudržavna mešovita komisija koju čine predstavnici Republike Hrvatske i Republike Srbije. Komisija je do 2018. imala sedam sastanaka, najvećim delom se bavila ostvarivanjem osnovnih prava hrvatske manjine u Srbiji odnosno srpske manjine u Hrvatskoj. Međutim na sednicama ove Komisije otvarana su i pitanja vezana za ekonomski položaj hrvatske manjine u Srbiji. Na poslednjem zasedanju, početkom 2018. članovi Komisije su doneli zaključak koji preporučuje bolje korišćenje EU fondova za prekograničnu saradnju koji bi generalno doveli do boljeg ekonomskog položaja stanovnika pograničnih područja obe države, a posebno nacionalnih manjina koje su tu pretežno naseljene. Takođe na sednicama

---

³² <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11557-hrvatska?lang=cyr>

Međudržavne mešovite komisije više puta je vladama obe države preporučivano ulaganje u infrastrukturu pograničnih područja kako bi se olakšao promet ljudi i roba što podrazumeva i bolji ekonomski položaj stanovništva.

Republika Hrvatska je 2011. godine usvojila Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, a godinu dana kasnije osnovano je državno telo Središnji ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske čime je u institucionalne okvire postavljena saradnja države matičnog naroda sa dijasporom u cilju zaštite njenog statusa, položaja i prava i istovremenom jačanju veza Republike Hrvatske i pripadnika hrvatskih zajednica u dijaspori. Središnji ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske raspolaže i budžetom iz koga je 2015, 2016. i 2017. za svoju dijasporu u Srbiji izdvojila ukupno oko 500.000 eura kao finansijsku podršku namnjenu organizacijama hrvatske zajednice, ustanovama, stipendiranju i ulaganju u objekte-infrastrukturu.

Prema poslednjem popisu iz 2011. u Srbiji živi 56.900 pripadnika hrvatske zajednice, što je u odnosu na popis iz 1948. godine pad za više od 76.000 njenih pripadnika. Smanjivanje broja izjašnjenih Hrvata vidljivo je na popisu stanovništva 1971, kao i u naredna dva popisa, da bi 2002. ta brojka iznosila 70.602. Tako je ukupno učešće pripadnika hrvatskog naroda u ukupnom broju stanovništva Srbije opao sa 8,1% u 1948. na oko 0,8 % u 2011. Hrvatska zajednica je najbrojnija u Vojvodini gde živi 47.000 pripadnika ove zajednice i oni učestvuju u ukupnom stanovništvu Vojvodine sa 2,4%.

Hrvatska zajednica spada u red novih manjinskih zajednica u Srbiji nastalih posle raspada SFR Jugoslavije. Položaj pripadnika hrvatske zajednice u Srbiji opterećen je ratom koji se na tlu bivše Jugoslavije vodio devedesetih i prema istraživanjima najveća distanca prema pripadnicima manjinskih zajednica je prema Albancima, a odmah posle toga prema Hrvatima.

Najviši organ kulturne autonomije-samouprave u hrvatskoj zajednici je Nacionalne vijeće hrvatske nacionalne manjine-zajednice, ili najčešće definisano kao Hrvatsko nacionalno vijeće. Izabrano je na elektorskoj skupštini 2002. i broji 29 članova. Hrvatsko nacionalno vijeće ima 4 zaposlena.

Pregled tabelarnog prikaza priliva sredstva Nacionalnom vijeću hrvatske nacionalne manjine-zajednice ukazuje na lagano smanjenje priliva sredstava iz državnog budžeta (na sva tri nivoa) osim skoro duplirane dotacije PS za nacionalne manjine, u 2016. Iz dobijenih podataka koje je dostavila služba Hrvatskog nacionalnog vijeća ne vidi se da li je ovaj organ kulturne autonomije

imao projekte sa kojima je aplicirao na konkurse tokom 2015, 2016. i 2017. na koje bi imao pravo.

USTANOVE

Hrvatska zajednica u Srbiji ima dve ustanove koje se finansiraju iz državnog budžeta: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata i Novinsko izdavačku ustanovu "Hrvatska riječ" što omogućuje osnovnu kontinuiranu aktivnost na očuvanju nacionalnog identiteta hrvatske manjine u Srbiji u oblasti informisanja i kulture. Ako se ovome doda i sistem predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, i ostvareno pravo na službenu upotrebu jezika i pisma u lokalim samoupravama tamo gde su ispunjene zakonske norme, osnovni sistem manjinske zaštite je zaokružen.

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata osnovan je 2008. a njegovi suosnivači su Hrvatsko nacionalno vijeće i Vlada AP Vojvodine. Izvorno se finansira iz budžeta Vojvodine. Ima dvoje zaposlenih i poseduje svoj prostor. Osnovna misija Zavoda je očuvanje hrvatskog nacionalnog identiteta u oblasti kulture. Delokurg rada obuhvata izdavaštvo, koordinaciju manifestacija u okviru hrvatske zajednice, očuvanje nematerijalne baštine, saradnja sa ostalim ustanovama kulture, neguje saradnju sa ustanovama i institucijama u regionu. Interesantan je projekat digitalizacije nematerijalne baštine hrvatske zajednice u Srbiji. "Katalog nematerijalne kulturne baštine Hrvata u Vojvodini/Srbiji (NKBH/S) plod je terenskoga istraživanja i stvaranja baze podataka, s ciljem njezine trajne zaštite, upisa u Registar kulturnih dobara Republike Srbije i može biti upis na UNESCO-ovu listu čijoj je konvenciji o nematerijalnoj kulturnoj baštini Republika Srbija pristupila 2010. godine....Projekt je realiziran uz potporu Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske."³³.

Prema izveštaju koji je Zavod ustupio istraživačkom timu, u 2015. godini hrvatska zajednica je organizovala ukupno 156 manifestaciju različitog sadržaja. Prethodne 2014. zabaležena 131 manifestacija, a u 2018. je planirano 164 različitih kulturnih sadržaja³⁴). Ove brojke nedvosmisleno upućuju na zaključak da se broj različitih manifestacija u kulturi koje organizuju ustanove i udruženja u okviru hrvatske zajednice povećava iz godine u godinu.

Odlukom Skupštine AP Vojvodina i Nacionalnog vijeća hrvatske nacionalne zajednice 2008. osnovana je Novinsko izdavačka ustanova "Hrvatska riječ" a 2014. osnivačka prava su

---

³³ <http://www.zkvh.org.rs/>

³⁴ <http://www.zkvh.org.rs/>

prenesena na Hrvatsko nacionalno vijeće . Prvi broj nedeljnika "Hrvatska riječ" je izašao 31. januara 2003. godine. Nedeljnik izlazi u 1.500 primeraka i distribuira se na celoj teritoriji Vojvodine I u inostranstvu. Ova informativna ustanova izdaje i podlistak za decu »Hrcko« i mesečnik za mlade "Kužiš?". U saradnji sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata štampa se i časopis "Nova riječ". Treba istaći da tek od 2015. godine nedeljnik "Hrvatska riječ" je izjednačen u svojim godišnjim dotacijama sa drugim štampanim medijima manjinskih zajednica u Vojvodini. Naime od pomenute godine, finansijska podrška nedeljniku "Hrvatska riječ" iz budžeta Pokrajinske vlade godišnje iznosi preko 30 miliona dinara. NIU "Hrvatska riječ" je do sada štampala 65 knjiga. Ima 17 zaposlenih i oko 100 saradnika. Nema podataka da li je ova medijska ustanova aplicirala na raspisane konkurse u 2015, 2016. i 2017. godini.

Inače hrvatska zajednica ima 10 štampanih i elektronskih medija. Konstantni problem informisanja na hrvatskom jeziku je mala minutaža emisija koje se emituju na drugom programu Javnog medijskog servisa RTV Vojvodine. Taj problem, uprkos višegodišnjim insistiranjima da program na hrvatskom jeziku bude proširen u skladu sa potrebama zajednice i njenom brojnošću, nije rešen uz obrazloženje da nema dovoljno finansijskih sredstava.

Obrazovanje na hrvatskom jeziku je sastavni deo obrazovnog sistema Srbije. Prema podacima dostupnim na sajtu Hrvatskog nacionalnog vijeća u školskoj 2017/18. godini u pet osnovnih škola (Subotica, Đurđin, Mala Bosna I Tavankut) nastavu na hrvatskom jeziku pohađa 242 đaka, u dve srednje škole (Subotica) nastava se odvija za 110 učenika. Hrvatski jezik kao izborni predmet pohađa 487 učenika u 16 škola u 9 gradova Vojvodine. U Tavankutu i Maloj Bosni predškolsku ustanovu na hrvatskom nastavnom jeziku pohađa 89. dece. ³⁵Posle 11 godina čekanja sredinom 2018. godine potpisan je Memorandum u Rektoratu Univerziteta u Novom Sadu o osnivanju lektorata hrvatskog jezika i književnosti.

Pravo na službenu upotrebu jezika pripadnici hrvatske zajednice imaju na celoj teritoriji grada Subotica, i u pojedinim mestima opština Apatin, Sremska Mitrovica, Šid i Sombor. Hrvatski jezik i pismo su i u službenoj upotrebi u organima Autonomne Pokrajine Vojvodine.

Pripadnici hrvatske zajednice u Srbiji pretežno žive duž granice Srbije i Hrvatske . Najveća koncentracija njenih pripadnika je u pojedinim naseljenim mestima u opštini Sombor i Apatin (50%-70%) u nekim gradskim opštinama Subotice (25%-50%) i opštini Bač (10%-12%). Kada se uzmu u obzir statistički podaci i mere koje Vlada Srbije preduzima kada je u pitanju

---

³⁵ Podaci dobijenu na sajtu Hrvatskog nacionalnog vijeća <http://www.hnv.org.rs/>

ravnomerni ekonomski razvoj lokalnih zajednica³⁶ evidentno je da najveći broj pripadnika hrvatske zajednice ne živi u nerazvijenim lokalnim zajednicama, te se na ta područja ne primenjuju mere o podsticanju ravnomernog regionalog razvoja koji se finansira iz budžeta Republike Srbije odnosno sredstava Fonda za razvoj Republike Srbije.

Prema državnom sistemu Republike Srbije prava nacionalnih manjih se definišu Ustavom i zakonima koji proizilaze iz ustavnih garancija a stvaranje nužnih preduslova za ostvarivanje ovih prava (službena upotreba jezika i pisma, obrazovanje, kultura, informisanje) se realizuje kroz sistem finansiranja na sva tri nivoa budžetskih izvora. Projektni tim se, bez obzira na jasne indikatore i ciljeve istraživanja, sreo sa činjenicom da ono neće moći do kraja dati realnu sliku o visini izdvajanja sredstava koja omogućavaju ostvarivanje prava nacionalnih manjina, jer manjinske zajednice deo tih prava ostvaruju u sinergiji sa pripadnicima većinske, ili drugih zajednica. Tačnije rečeno ovaj projekat je istraživao direktna davanja iz državnog budžeta Srbije (mala državna pomoć) koja se izdvajaju putem redovnih dotacija i projektnog finansiranja i sufinansiranja ustanova i organizacija nacionalnih zajednica kao i sredstva koja se ostvaruju putem pomoći država matičnog naroda i projektima koji su podržani van državnog budžeta.

Uvidom u izveštaje-završne račune koje sva tri nivoa vlasti prezentuju na svojim sajtovima istraživački tim je pokušao izračunati ukupna sredstva koja Srbija direktno ulaže u manjinske zajednice kao osnov- preduslov koji im omogućava očuvanje etničkog identiteta. Prema tom uvidu hrvatska zajednica na sva tri nivoa vlasti je podržana u istraživanim godinama (2015, 2016. i 2017.) iznosom koji se kreće od 46.000.000,00 do 52.000.000,00 dinara. Navedeni podaci nisu potpuni jer izdvajanja nekih lokalnih samouprava gde postoje udruženja hrvatske zajednice, pre svega u kulturi, nisu bila dostupna. Sa ovom cifrom koja je dobijena direktno od anketirane ciljne grupe i pretraživanjem sajtova organa koji su u obavezi da objave izveštaje o trošenju javnih sredstava, hrvatska zajednica je naprimer u 2015. kroz mehanizme male državne pomoći i dotacija podržana po glavi stanovnika sa oko 354 dinara. Inače prema statističkim podacima jedna organizacija ili udruženje građana u okviru hrvatske zajednice dolazi na oko 1300 njenih pripadnika³⁷

---

³⁶ Uredba o uslovima za podsticaj preduzeća i preduzetništva u nerazvijenim opštinama u 2011. Službeni glasnik br. 3/2011, 48/2011, 84/2011

³⁷ Organizovanje građana pripadnika nacionalnih manjina u oblasti kulture, dr Aleksandar Raič, Most br 2/2014., Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad

Istovremeno pripadnici hrvatske zajednice su tokom istraživanja 2015, 2016. I 2017. godine od Republike Hrvatske-države matičnog naroda finansijski podržani sa ukupno oko 500.000,00 eura ili 60 miliona dinara.

U fazi prikupljanja podataka nije bilo značajnih primedbi na status i položaj hrvatske zajednice u Srbiji kada je u pitanju zakonski okvir koji reguliše četiri osnovne oblasti u kojima se ostvaruju manjinskih prava. Otvorena pitanja se javljaju kod tačke presečenja ekonomske podrške države i broja zaposlenih u ključnim ustanovama zajednice. Jedninstven stav predstavnika tih ustanova, koje su osnovni institucionalni okvir očuvanja nacionalnog identiteta i organizacioni i integrativni faktor funkcionisanja i unutar i izvan hrvatske zajednice, da te ustanove nemaju dovoljan broj uposlenih. Njihov broj je ograničen finansijama odnosno dotacijama koje te ustanove dobijaju i dodatno Uredbom Vlade Srbije iz 2013. o ograničavanju upošljavanja u javnom sektoru gde te ustanove po klasifikaciji pripadaju. Važenje te Uredbe je produženo i na 2018. godinu. Ukupno u ustanovama hrvatske zajednice i Hrvatskom nacionalnom vijeću ima 23 uposlenih, ne računajući kadrove u obrazovanju.

TAVANKUT

Iako se najčešće pominje kao Tavankut, ovo mesto zapravo čine dva naselja - Donji Tavankut i Gornji . Smešteni su u Severnobačkom okrugu i administrativno pripadaju gradu Subotici.

Prema poslednjim podacima iz popisa stanovništva (2011. godina) u Tavankutu (oba naselja) živi malo više od 3.500 hiljade stanovnika što je za oko 13,5 odsto manje nego na prethodnom popisu iz 2001. godine. Prema nacionalnoj strukturi preovlađuju Hrvati sa 45,6 odsto i Bunjevci 33 odsto, dok se 7,5 odsto stanovništva izjasnilo kao Srbi, 4,5 odsto Mađari, a interesantno je da se u ovom selu 2011. godine oko 6 odsto stanovnika izjasnilo kao Jugosloveni. U preostalih 4 odsto su neopredeljeni kao i manji broj Roma, Slovaka, Nemaca, Makedonaca i drugih.

Tavankut je uz Suboticu jedan od najznačajanih centara hrvatske zajednice u Srbiji i zbog bogatog istorijskog nasleđa koje se proteže unazad do XVI veka kada se Tavankut pominje u dokumentima slavonskog bana Ivaniša Korvina, dok je danas ovo mesto aktivno u svim oblastima delovanja Hrvatskog nacionalnog veća u Srbiji. Intersantan je podatak da je na prelazu XIX i XX veka, prodato zemljište u Tavankutu, a novcem od te prodaje finansirana je izgradnja subotičke Gradske kuće.

U Tavankutu veoma uspešno deluje hrvatsko Kulturno prosvetno društvo „Matija Gubec“ (osnovano 1946.) koje je stožer većine aktivnosti hrvatske zajednice i ima ključnu ulogu u očuvanju kulture i tradicije Hrvata ovog kraja.

Iako ga nije zaobišla sudbina većine vojvođanskih sela kada je u pitanju odlazak mladih i generalno smanjenje broja stanovnika, Tavankut se ipak smatra solidno razvijenim mestom, pre svega zbog vrlo razvijene voćarske proizvodnje po kojoj je poznat u čitavom regionu. Privreda se uglavnom bazira na individualnoj poljoprivrednoj proizvodnji, ponajviše voćarstvu (godišnje se proizvede oko 20 hiljada tona jabuka), čiji se veliki deo proizvoda izvozi, a otkako su "Jukom" i "Medoprodukt" prestali da rade, industrije nema. Radnici koji su nekada radili u ovim velikim pogonima okrenuli su se individualnoj proizvodnji.

Zahvaljući razvoju seoskog turizma (uglavnom na lokalnim salašima) i nekoliko atraktivnih manifestacija poput "Dužijance", ali i svetski poznatim "slamarkama", Tavankut je pre par godina uvršten na listu turističkog portala "Selo uspelo".

Koristeći svoj geografski položaj na tromeđi Srbije, Hrvatske i Mađarske udruženja građana u Tavankutu: Galerija slamarki i Matija Gubec uspeli su da svoje aktivnosti prilagode novim vremenima. Zahvaljujući dobroj organizovanosti kao i razumevajući mogućnosti koje donose EU integracije oni su kroz projektne aktivnosti, uglavnom fokusirane na autentičnosti tradicije i etno turizma, uspeli protekle četiri godine obezbediti finansijsku podršku od preko 14 miliona dinara iz domaćih fondova, fondova Republike Hrvatske kao i fondova za prekograničnu saradnju.

Tabela 1. Redovne dotacije i druga davanja namenjena Nacionalnom vijeću hrvatske nacionalne manjine-zajednice 2015, 2016, 2017.

Budžet	Godina 2015.	Godina 2016.	Godina 2017.
Sredstva iz republičkog budžeta	13.115.041,00	12.976.524,00	12.975.990,00
Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise, obrazovanje i nacionalne manjine	3.476.174,00	6.384.222,00	4.154.528,00
Gradska uprava Subotice	601.457,00	462.835,00	457.888,00
Sredstva za projekte od nedržavnih budžeta	0,00	0,00	0,00
UKUPNO:	17.192.672,00	19.823.581,00	17.588.415

Prosek 2017. po pripadniku zajednice 308,56 RSD

Tabela 2. Redovne dotacije i ostale finansijske podrške Zavodu za kulturu vojvodanskih Hrvata 2015, 2016, i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.		
Budžet APV	10.250.000,00	8.820.000,00	10.000.000,00		
Hrvatsko nacionalno vijeće	1.102,000,00	1.015.000,00	1.044.468,00		
Veleposlanstvo Republike Hrvatske	385.020,00	408.332,00	744.468,00		
Ministarstvo za kulturu i informisanje RS		1.245.000,00	120.000,00		
Središni Ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske			193.103,00		
Socijalno odgovorna preduzeća			12.352,00		
UKUPNO	11.737.020,00	11.488.332,00	12.114.418,00		

Prosek u 2017. po pripadniku hrvatske zajednice 212,53 RSD

Tabela 3. Redovne dotacije i druga finansijska davanja za NIU "Hrvatska riječ" za 2015, 2016 i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.		
Pokrajinski sekretarijat za kulturu i informisanje i odnose sa verskim zajednicama	0,00	32.670.000,00	32.670.000,00		

Hrvatsko nacionalno vijeće	0,00	0,00	0,00	
Ministarstvo za kulturu i medije	0,00	0,00	0,00	
Republika Hrvatska	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nedržavnih budžeta	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	0,00	32.670.000,00	32.670.000,00	

Prosek u 2017. po pripadniku hrvatske zajednice 573,15 RSD

Tabela 4. Dotacije hrvatskim organizacijama u kulturi, Tavankut 2015, 2016. i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata	105.000,00	90.000,00	100.000,00
Gradska uprava za kulturu Subotica	510.000,00	360.000,00	330.000,00
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje upravu i nacionalne manjine			270.000,00
Središnji državni ured za Hrvate izvan hrvatske	85.000,00	140.000,00	60.000,00
Ministarstvo za kulturu i informisanje			
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama	0,00	90.000,00	70.000,00
Projekti iz ne državnih fondova			
UKUPNO	700.000,00	680.000,00	830.000,00

Prosek u 2015. godini po glavi stanovnika Tavankuta je iznosio 237,14 RSD

Tabela 5. Izvori finansiranja i sufinansiranja udruženja građana i organizacija hrvatske zajednice za godinu 2015, 2016, 2017.

Budžet	Godina	Godina	Godina
	2015.	2016.	2017.
Ministarstvo za kulturu i informisanje	100.000,00	0,00	120.000,00
Budžetski fond za nacionalne manjine			100.000,00

Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama	4.190.000,00	480.000,00	624.000,00
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje upravu i nacionalne manjine	180.000,00	70.000,00	3.000.000,00
Nacionalno vijeće hrvatske nacionalne manjine-zajednice	0,00	0,00	0,00
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata			
Gradska uprava Subotice- kultura	4.916.420,00	1.770.000,00	0,00
UKUPNO:	9.386.420,00	2. 320.000,00	3.844.000,00

Prosečno po pripadniku hrvatske zajednice u 2017. izdvojeno je 68,14 RSD

Tabela 6. Izdvajanja za medije na hrvatskom jeziku 2015,2016 .i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.
Ministarstvo za kulturu i medije	1.200.000,00	1.900.000,00	1.600.000,00
Budžetski fond za nacionalne manjine			100.000,00
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama	350.000,00	290.000,00	550.000,00
Gradska uprava Subotice- informisanje	1.610.000,00	1.610.000,00	1.000.000,00
UKUPNO	3.160.000,00	3.800.000,00	3.250.000,00

Prosečno je po pripadniku hrvatske zajednice u 2017. izdvojeno 57 RSD

Tabela 7. Finansijska podrška iz države matičnog naroda 2015. 2016. i 2017. godina

Budžet	2015.	2016.	2017.
Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske: javni konkursi i javni pozivi	645.000,00 kuna ili oko 85.000,00 eura	645.000,00 kuna Ili oko 85.000,00 eura	1.100.000,00 kuna Ili oko 133.000,00 eura

Prosečno po pripadniku hrvatske zajednice u 2017. godini 2,33 eura

IZVEŠTAJ O UTICAJU EKONOMSKIH FAKTORA NA OSTVARIVANJE PRAVA MAĐARSKE ZAJEDNICE U SRBIJI

Međusobni odnosi Republike Srbije i Republike Mađarske su poslednjih godina izuzetno dobri što se ogleda u čestim međusobnim susretima državnika najvišeg ranga. Pozitivan trend razvoja bilateralnih odnosa uspešno je krunisan održanim zajedničkim sednicama dve vlade u Beogradu, Budimpešti i Nišu. Na sednicama je obostrano potvrđeno opredeljenje za jačanjem saradnje u svim oblastima od zajedničkog interesa. Od januara do aprila 2017. godine ostvareno je oko 443 miliona evra robne razmene. U 2016. godini trgovinska razmena iznosila je 1,26 mlilijardi evra³⁸. Mađarska se po obimu razmene nalazi u prvih 10 najznačajnijih partnera Srbije. Jedan od najvažnijih oblasti saradnje Srbije i Mađarske je u polju infrastrukture, tačnije u projektu rekonstrukcije železničke pruge Budimpešta-Beograd..

Nastojanje da se poboljša infrastruktura koja povezuje dve zemlje je jedan od osnovnih preduslova bržeg ekonomskog razvoja pograničnih područja gde je najvećim delom nastanjena mađarska zajednica u Srbiji i kojoj se jednako kao i svim građanima ne samo ovog pograničnog pojasa već i širem regionu omogućava veća frekvencija roba, kapitala i ljudi. Mađarska i Srbija imaju zajedničku državnu granicu u ukpnoj dužini od 175 kilometara. Na snazi su 136 bilateralna sporazuma, a 2 su u procesu ratifikacije³⁹.

Međuvladina mešovita komisija kao instrument sprovođenja Bilateralnog sporazuma o unapređenju zaštiti prava nacionalnih manjina, imala je šest zajedničkih sastanka koji su rezultirali uspešnim rešavanjem statusa i položaja srpske, odnosno mađarske zajednice u obe zemlje. Istovremeno, zahvaljujući radu ove Komisije formirano je nekoliko zajedničkih komisija što ilustruje dobru međususedsku saradnju i unapređenje i stabilizaciju odnose dva naroda, ali i manjina koje žive na teritoriji dve države.

Vlada Republike Mađarske je donela odluku da u periodu od 2016. godine do 2019. izdvoji oko 50 milijardi forinti (oko 160 miliona evra) kao pomoć pripadnicima mađarske zajednice u Srbiji. Više od polovine ovog novca se plasira u vidu kredita za kupovinu kuća, pomoć poljoprivredi i srednjim i malim preduzećima. Jedan deo se dodeljuje u vidu bespovratne pomoći. Sredstva iz ovog programa koji se naziva Prosperitatin su namenjena pripadnicima

---

³⁸ <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11485-madjarska?lang=cyr>

³⁹ <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11485-madjarska?lang=cyr>

mađarske zajednice kao i stanovnicima koji imaju mađasko-srpsko državljanstvo. Program koji se realizuje u Vojvodini je prvi koji Vlada Mađarske kao direktnu podršku pruža svojim sunarodnicima koji žive u drugim državama regiona.

Prema popisu stanovništva iz 2011. u Srbiji živi 253.899 pripadnika mađarske zajednice. Za poslednjih sedamdeset godina njihov broj u Jugoslaviji odnosno Srbiji smanjio se za oko 180.000 stanovnika. U Srbiji mađarska zajednica učestvuje sa 3,91 posto u ukupnom broju stanovništva. Najveći broj pripadnika mađarske zajednice živi u Vojvodini i čini preko 13% ukupnog stanovništva Pokrajine. U sedam opština Vojvodine pripadnici mađarske zajednice čine apsolutnu većinu: Kanjiža, Ada, Senta, Bačka Topola, Mali Idoš i Čoka dok u Subotici i Bečeju čine relativnu većinu sa preko 40% učešća u ukupnom broju stanovništva. Mađarsko stanovništvo je većinsko u preko 80 naselja u Vojvodini, a u tridesetak opština mađarski jezik ima status službenog jezika i pisma i on je jedan od šest službenih jezika koji se koristi u pokrajinskoj administraciji.

Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine-zajednice osnovan 2002. Broji 35 članova a sedište mu je u Subotici. Osnivač je ili suosnivač 25 ustanova koje su istovremeno od posebnog kulturnog značaja za mađarsku zajednicu u Srbiji. AP Vojvodina je prenela osnivačka prava na Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine-zajednice na osam srednjih škola.

Kao predstavnik najbrojnije nacionalne zajednice, Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine raspolaže i najvećim finansijskim, organizacionim i kadrovskim kapacitetima. U periodu koji istražuje ovaj projekat (2015. 2016. i 2017.) u te tri godine godišnje dotacije Saveta sa sva tri nivoa vlasti su se kretale u proseku oko 94 miliona dinara. Najveći deo tih sredstava se usmerava na funkcionisanje samog Saveta koji ima 21 zaposlenog, kao i na razne projekte koje podržava ovo najviše predstavničko telo ove zajednice. Istovremeno, Nacionalni savet mađarske nacionalne zajednice je u ove tri istraživane godine raspolagao sa značajnim sredstvima koje obezbeđuje putem fondacija, konkursa i donacija iz države matičnog naroda- Mađarske. Do 2016. oko 200 000 stanovnika Srbije zatražilo je pasoš Mađarske. Tokom 2016. 2017. i 2018 u ekonomski razvoj pripadnika mađarske zajednice biće uloženo oko 160 miliona evra.

Mađarska zajednica, kada je u pitanju njen status i položaj kao manjine, funkcioniše, kao i sve druge zajednice kroz postojeći institucionalni sistem državne organizacije Srbije, koristeći istovremeno mehanizme i modele koji taj državni sistem omogućuje kada je reč o dodatnim mogućnostima da se razvije i unapredi status i položaj nacionalnih manjina-zajednica.

Uzimajući u obzir istorijski kontekst u kojem su živeli i sada žive pripadnici mađarske zajednice u Srbiji, nesporna je činjenica da ova zajednica nije samo najbrojnija već ima i najrazvijeniju institucionalnu i organizacionu strukturu. Važno je istaći da je mađarska zajednica teritorijalno skoncentrisana na severu Vojvodine, a njeni pripadnici žive u opštinama i gradovima čiji je stepen razvijenosti iznad proseka Srbije (Kanjiža, Senta, Subotica) zatim u Adi, Bačkoj Topoli i Bečeju čiji stepen razvijenosti je oko proseka Srbije, dok dve opštine gde mađarska zajednica čini apsolutnu ili relativnu većinu Mali Idoš i Čoka spadaju u nerazvijeni deo lokalnih samouprava.⁴⁰

Prema dostupnim podacima Ministarstva za nauku i obrazovanje školske 2017/2018. nastava na mađarskom jeziku se odvijala u 68 osnovnih škola i 35 srednje škole, a nastavu je na mađarskom jeziku pohađalo od predškolskog do srednjeg obrazovanja ukupno 4.309 polaznika. Ono što ohrabruje jeste blagi trend rasta polaznika predškolskog uzrasta u poslednje dve školske godine uz istovremeni pad broja učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju.⁴¹

Mađarska zajednica ima dva štampana medija čiji je osnivač Nacionalni savet mađarske nacionalne zajednice: Magyar Szo i Het Nap. Prateći njihov profesionalni status činjenice ukazuju na permamento opadanje tiraža i broja zaposlenih. Magyar Szo jedini dnevni list na manjinskom jeziku u Srbiji je za poslednjih petnaestak godina smanjivao svoj tiraž sa 13 000 u 2004. na 7 700 u 2015. Godini, dok je nedeljnik Het Nap u istom periodu imao smanjenje tiraža sa 6.300 na 5.300 primeraka po broju, uz napomenu da je u tom periodu bila značajna podrška države koja je za štampana izdanja Magyar Szo u deset godina (2005.-2015.) izdvojila 935 a za Het Nap 288 miliona dinara. Istovremeno za deset godina u dnevnom listu na mađarskom jeziku broj uposlenih je opao sa 94 u 2004. na 70 u 2015.⁴² Izdavačka kuća Forum u Novom Sadu je u poslednjih 50 godina štampana preko 2.000 naslova na mađarskom jeziku.

Slična tendencija zabeležena je i kod drugih štampanih medija koji su uglavnom izlazili u manjim mestima. Evidentan je pad u broju elektronskih glasila koja su informisala na mađarskom jeziku. Broj lokalnih radio stanica koje su emitovale program i na mađarskom jeziku

---

⁴⁰ Kalman Kuntić, Informisanje na njezicima nacionalnih manjina, deset godina kasnije, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin 2017.

⁴¹ Podaci Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine-zajednice

⁴² Kalman Kuntić, Informisanje na njezicima nacionalnih manjina, deset godina kasnije, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin 2017.

2006. Je bio 34, u naredne četiri godine njihov broj je smanjen na 28, a 2016. bilo ih je samo 13.⁴³

Ustanove koje predstavljaju reprezentativnu kulturu Mađara u Srbiji su dva profesionalna pozorišta. U Subotici Nepsinhaz i u Novom Sadu Ujvideki sinhaz, dva dečija profesionalna pozorišta u Subotici i Zrenjaninu. Mađaska zajednica ima i brojna amaterska pozorišta.

Nacionalni savet vojvođanskih Mađara ima strategiju koja definiše prioritete civilnog sektora do kraja 2018 .Nju je uradilo Civilno konsultativno telo Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine-zajednice. U tom dokumentu stoji procena da mađarska zajednica ima oko 500 organizacija civilnog društva-udruženja koja su uglavnom lokalnog karaktera i deluju u seoskim područjima. Civilne organizacije koje deluju u gradskim sredinama imaju regionalni i nacionalni značaj. Istraživanje koje je urađeno za potrebe izrade ove Strategije kaže da je prosečni godišnji budžet kod trećine ovih organizacija oko 100.000 dinara, oko 24 posto godišnje raspoložu donacijom od 100.000 do 500.000 dinara, u sledećoj kategoriji koja raspoláže od 500.000 do milion dinara je oko 8% posto organizacija dok preko te sume ima oko 7% organizacija. Evropske fondove koristi samo 1,5% civilnih organizacija mađarske nacionalne zajednice.⁴⁴

SENTA

Senta se nalazi na severu Vojvodine. Naselje je sa dugom tradicijom i pominje se još u XIII veku, a slobodan kraljevski grad postaje u XVI veku. Senta je poznata u istoriji po Senčanskoj bitki koja se odigrala 11. septembra 1697. godine kada je austrijska vojska pobedila turske vojnike i zauvek oslobodila ovaj deo Vojvodine od osmanlijskog vojnog prisustva.

Prema poslednjem popisu iz 2011. Senta je imala 23.300 stanovnika, što je za oko 3.000 stanovnika manje nego 2002. Poljoprivreda je preovlađujuća privredna grana, a nju prati i prerađivačko prehrambena industrija odnosno agro industrijski kombinat Senta, zanati i trgovina. Senta i njena okolina je poznata kao najveći rasadnik ruža u Srbiji. Gradić je na obalama Tise, što je jedan od osnovnih uslova za razvoj turističke privrede. Nažalost, Turistička organizacija Sente slabo saraduje programski sa drugim turističkim organizacijama u Vojvodini.

Kulturni centar u Senti i udruženja građana u Senti i okolnim mestima organizuju niz manifestacija koje prezentuju i čuvaju nacionalni identitet i većinskog i manjinskog

---

⁴³ isto

⁴⁴ Norbert Šinković, Nikoletta Goblos, Emilia Sztanko, Most, 2014, br.2, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad

stanovništva. Lokalna samouprava finansira aktivnosti i mađarske i srpske zajednice preko ustanova i civilnih organizacija, što se vidi u izveštajima budžeta. Putna infrastruktura se uglavnom gradi iz budžeta republike ili pokrajine i sve velike investicije finansiraju se iz tih budžeta. Tako na primer ulaganja u rekonstrukciju zgrade senćanske gimnazije u visini od 150 miliona dinara finansira Vlada Srbije. Saobraćajnice i telekomunikacione mreže su dobre. Međugradski saobraćaj ima dovoljno polazaka u pravcu Novog Sada i Subotice, ali prema Bačkoj Topoli, koja je naseljena pretežno mađarskim življem, ih nema dovoljno te je saobraćajna komunikacija u tom pravcu otežana. Obrazovanje u Senti na mađarskom i srpskom jeziku postoji od predškolskog do srednjeg nivoa. Po završetku srednje škole učenici mađarske nacionalnosti masovno odlaze na studije u Mađarsku, a deo njih uopšte ne govori ili veoma slabo govore srpski jezik. Mada se u odeljenjima na srpskom jeziku uči mađarski jezik, kao jezik društvene sredine, mlade generacije pripadnika srpskog naroda slabo govore mađarski. Tendencija je da porodice kojima je mađarski jezik maternji, upisuju svoju decu u srpska odeljenja. Prema procenama koje smo dobili iz lokalne samouprave u Senti, izražen je odlazak pripadnika mađarske zajednice u državu matičnog naroda i ostale zemlje Evropske unije. Nažalost niko ne vodi evidenciju o tim migracijama.

Trenutno jedna od najvećih investicija u Senti je rekonstrukcija zgrade bivše kasarne koja se adaptira za potrebe smeštaja Zavoda za kulturu vojvođanskih Mađara i Arhiv Sente.

Senta ima dve lokalne radio stanice koje izveštavaju na srpskom i mađarskom jeziku, lokalna kablovska televizija prenosi rad sednice lokalnog parlamenta koji se vodi i na srpskom i mađarskom jeziku. Za potrebe prevoda toka sednice postoji prevodilačka služba za čiji rad se izdvajaju posebna sredstva iz lokalnog budžeta. Razni podnesci se mogu podneti i na srpskom i mađarskom jeziku. Da bi se obezbedilo pravo iz domena službene upotrebe jezika i pisma, pripadnici policijske stanice Senta su prošli posebne obuke učenja mađarskog jezika. Edukaciju je finansirao Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise obrazovanje i nacionalne manjine.

U Senti su smeštene dve ustanove od posebnog kulturnog značaja za mađasku zajednicu u Srbiji. Istorijski arhiv u Senti svoju delatnost obavlja na području pet opština u kojima pretežno žive pripadnici mađarske zajednice, ili su u relativnoj većini: Senta, Ada, Kanjiža, Bečej i Srbobran. Zvanično je ustanovljen 1952. godine. Osnovna delatnost Istoriskog arhiva u Senti je prikupljanje pisanih izvora i dokumenata koji su neophodni u službenim procesima (sudski, upravni) odnosno dokumenata koji su deo kulture baštine građana ovog područja i predstavljaju

važan izvor podataka za istorijska istraživanja. Arhiv ima godišnji prihod odnosno dotacije koje se kreću u poslednje tri godine od 17 do 18 miliona dinara. U 2018. godini Arhiv je u saradnji sa Nacionalno istorijskim parkom Opustaser iz Mađarske počeo realizaciju projekta „Živi arhiv-relekvije zajedničkog kulturnog nasleđa“ u okviru IPA rograma prekogranične saradnje Mađarska-Srbija. Ukupna vrednost projekta je 205.000 eura od čega Istorijski arhiv u Senti realizuje projektni program u vrednosti od 92.000 eura .

Zavod za kulturu vojvođanskih Mađara, čiji je osnivač Vlada APV i Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine-zajednice počeo je sa radom 2008. i svoje sedište ima u Senti. Ova ustanova od posebnog značaja za pripadnike mađarske zajednice u Srbiji dokumentuje, istražuje i prezentuje kulturu vojvođanskih Mađara, formira stručne biblioteke i baze podataka i upravlja njima .Zavod ima deset zaposlenih i ima veliki broj spoljnih saradnika. Dotacije koje dobija iz pokrajinskog budžeta za svoj redovni rad nisu dovoljne i značajnu finansijsku podršku Zavod dobija od Nacionalnog saveta, države matičnog naroda i realizacijom brojnih projekata.

Tabela 1. Dotacije Nacionalnom savetu mađarske nacionalne manjine 2015, 2016. i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017			
Republički budžet	61.443.435,00	60.822.882,00	59.438.938,00			
Ukupno budžet AP Vojvodina	25.875.797,00	24.131.801,00	24.696.659,00			
Budžet grada Subotice i lokalnih samouprava	6.375.140,00	6.042.429,00	6.354.124,00			
Broj uposlenih	22	21	21			
Angažovanih na dopunskom radu	2	2	2			
UKUPNO	93.694.372,00	90.997.112,00	90.489.124,00			

Prosek u 2017. dotacija Nacionalnom savetu mađarske zajednice po pripadniku zajednice 361,95 RSD

Tabela 2. Dotacije Zavodu za kulturu vojvođanskih Mađara 2015, 2016. 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.		
Redovne dotacije APV	14.700.000,00	13 230 000	15 000 000		
Sredstva NSMNM	3.600.000,00	2 347 000	1 000 000		

Donacije iz inostranih zemalja	12.434.837,00	11 556 374	12 564 384		
Prihodi od prodaje gotovih proizvoda	120.000,00	137 500	227 400		
Prihodi od izvršenih usluga	413.000,00	2 945 609	1 823 681		
Ostali prihodi	25.362,00	5 230	4 750		
Prihodi od kamata	8.351,00				
Preneta sredstva za programsku delatnost-projekti	2.475.002	1.325.002,00 2.472.122,00	2 472 122 2 207 373		
Ukupno	33.776.572,00	31 546 715	33 092 337		

Prosek dotacija po pripadniku mađarske zajednice u 2017. 132,00RSD

Tabela 3. Dotacije i ostali transferi Istorijskom arhivu u Senti 2015, 2016. i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.		
Redovne dotacije APV	10.657.039,00	12.011.414,00	12.529.000		
Sredstva NSMNM	6.560.000,00	6.099.000,00	4.660.000,00		
Donacije iz inostranih zemalja					
UKUPNO	17.217039,00	18.110.414,00	17.189.000,00		

Tabela 4. Izdvajanja za medije mađarske zajednice za 2015, 2016. i 2017. godinu

Budžet	2015.	2016.	2017.		
Ministarstvo za kulturu i medije	5.548.000,00	6.881.000,00	6.100.000,00		
Budžetski fonda za nacionalne manjine	0,00	0,00	95.000,00		
Pokrajinski sekretarijat za kulturu i informisanje i odnose sa verskim zajednicama	2.868.000,00	117.209.600,00	118.281.600,00		

Pokrajinski sekretarijat za upravu, obrazovanje i nacionalne manjine				
Gradska uprava Subotice	8.000.100,00	300.100,00	8.967.000,00	
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	0,00	0,00	
Ukupno	105.416.000,00	123.362.700,00	125.167.000,00	

Prosečno po pripadniku zajednice u 2017. 500,66 RSD

Tabela 5. Dotacije i konkursno finansiranje ustanova i organizacija mađarske zajednice u Senti 2015, 2016. i 2017. godine

Budžet	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo za kulturu i medije		100.000,00		
Pokrajinski sekretarijat za kulturu i informisanje i odnose sa verskim zajednicama		250.000,00	180.000,00	
Pokrajinski sekretarijat za upravu, obrazovanje i nac. manjine			875.000,00	
Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine	6.748.500,00	5.208.000,00		
UKUPNO	7.160.000,00	7.098.500,00	6.263.000,00	

Prosečno izdvojeno u 2017. za pripadnike mađarske zajednice 272,30 RSD

Tabela 6. Dotacije NSMNM ustanovama kojima je osnivač, suosnivač, izdvajanja udruženjima građana i obrazovnim ustanovama u Senti 2015,2016. i 2017. godine

	2015.	2016.	2017.		
Ustanovama kojima je Nacionalni savet mađarske	6.560.000,00	6.099.000,00	4.660.000,00		

nacionalne manjine osnivač ili suosnivač					
Udruženja građana	310.000,00	394.000,00	400.000,00		
Obrazovne ustanove, učenički standard	290.000,00	255.000,00	148.000,00		
Ukupno	7.160.000,00	6.748.500,00	5.208.000,00		

U 2017. prosečno za pripadnike mađarske zajednice u Senti izdvojeno 226,43 RSD

Tabela 7. Izdvajanja iz budžeta Sente za ustanove i organizacije koje utiču na ostvarenje prava mađarske nacionalne zajednice 2015, 2016. i 2017. godinu

	2015.	2016.	2017.		
Budžet Sente					
Predškolsko obrazovanje	80.673.000,00		98.000.000,00		
Osnovno obrazovanje	32.848.000,00	32.335.479,00	43.437.332,00		
Srednje obrazovanje	43.000.000,00	38.142.187,00	113.000.000,00		
KOC ThurzoLajoš	31.404.000,00	32.761.572,00	39.744.200,00		
Senčansko mađarsko kamerno pozorište	5.347.000,00	4.814.679,00	22.456.000,00		
Zavičajna fondacija "Stevan Sremac"	3.866.676,00	3.301.056,00	3.643.090,00		
Istorijski arhiv Senta	10.657.039,00	12.011.414,00	12.529.000		
Ostale organizacije u kulturi	21.010.000,00	75.687.857,00	2.300.000,00		
UKUPNO	228.805.715,00	199.054.244,00	334.437.652,00		

U 2017. prosečno po stanovniku Sente izdvojeno 14.540,00RSD

Tabela 8. Finansijska podrška pripadnicima mađarske zajednice u Srbiji iz fondova države matičnog naroda i drugih država 2015,2016. i 2017.

Izvor sredstava	2015.	2016.	2017.			
Donacije države matičnog naroda i drugih država	335.910.868,00	479.350.441,00	553.279.817,00			
UKUPNO	335.910.868,00	479.350.441,00	553.279.817,00			

U 2017. godini prosečno po pripadniku mađarske zajednice izdvojeno 2.213,00 RSD

IZVEŠTAJ O UTICAJU EKONOMSKIH FAKTORA NA OSTVARIVANJE PRAVA RUMUNSKJE ZAJEDNICE U SRBIJI

Tradicionalno dobre međudržavne odnose Republike Rumunije i Republike Srbije potvrđuju česti susreti visokih predstavnika dve države gde su najčešće teme razgovora, energetika, saobraćajna i komunikaciona infrastruktura, zajednički projekti, položaj rumunske i srpske manjine eurointegracije. Rumunija i Srbija imaju 124 potpisana bilateralna sporazuma. Privredna saradnja se ogleda u trgovinskoj razmeni koja je u 2017. godini iznosila milijardu eura sa stalnom tendencijom rasta.

Pripadnici rumunske zajednice žive uz istočnu granicu Srbije prema Rumuniji. Prema poslednjem popisu u Srbiji ima 29.323 Rumuna. Najveći deo njih više od 25.000 živi u Vojvodini dok preostali pripadnici rumunske zajednice žive u istočnim delovima Srbije. Rumunska zajednica permanentno od 1948. beleži pad ukupnog broja pripadnika. Tako je 1948. u SFRJ živelo 63 hiljada Rumuna. Njihov broj opada laganim tempom i 1991. ih ima 42.000 već na sledećem popisu 2001. samo 34.000 da bi 2011. pripadnika rumunske zajednice bilo za trećinu manje. Ono što je zajednička karakteristika administrativno geografskog područja gde žive Rumuni u Srbiji je loša privredno ekonomska aktivnost i većina opština gde žive Rumuni spada u najsiromašnije lokalne zajednice u Srbiji.

Rumunski jezik je jedan od šest službenih jezika koji se koristi u vojvođanskoj administraciji kao i u lokalnim zajednicama gde je za to ispunjena pravna norma. Rumunska zajednica u Srbiji koristi pravo obrazovanja na maternjem jeziku, ili pravo na njegovo izučavanje. Nažalost spoljašnje migracije, negativna populaciona kretanja i asimilacija utiču na permanentno smanjivanje broja učenika koji pohađaju nastavu na rumunskom jeziku. Naime, broj učenika u osnovnim školama je za poslednjih deset godina sa preko 1.200 opao ispod 1.000 dok je u dve srednje škole, u Gimnaziji “Borislav Petrović Braća” u Vršcu i ekonomsko trgovačkoj školi “Dositej Obradović” u Alibunaru porastao za oko trideset učenika. Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture izučava se u 12 osnovnih škola i nastavu pohađa oko 350 đaka kao i u jednoj srednjoj školi sa dvadesetak učenika. Katedra za rumunski jezik postoji na Univerzitetu u Novom Sadu. Rumunska zajednica ima Zavod za kulturu vojvođanskih Rumuna sa sedištem u Zrenjaninu, scenu profesionalnog pozorišta “Sterija” u Vršcu, Galeriju rumunske naive u Uzdinu i četrdeset kulturno umetničkih društava od kojih je dvadesetak aktivno, a ostali zbog nedostatka finansijskih sredstava su neaktivni. Javni medijski servis Vojvodine u okviru svog

televizijskog i radijskog programa ima stalne emisije na rumunskom jeziku. Tako naprimer RTV Vojvodina – drugi program emituje u proseku nedeljno oko pet i po sati programa na rumunskom jeziku. Međutim, zbog ograničenih finansijskih sredstava ova redakcija nema mogućnosti za produkciju sopstvenih ambicioznijih medijskih proizvoda. U medijima lokalnog i regionalnog značaja program na rumunskom jeziku se kao deo programske šeme emituje kontinuirano u četiri medija. Broj lokalnih elektronskih medija varira sve u zavisnosti od podrške državnih fondova tako da se njihov broj ne može tačno utvrditi osim što je naprimer 2015. iz fonda Ministarstva za kulturu i informisanje podržano šest medijskih aplikacija koji emituju program na rumunskom jeziku na teritoriji cele Srbije. Nažalost jedan broj nije podržan na konkursima 2016. i 2017. godine kod istog Ministarstva.

U Beloj Crkvi lokalni radio emituje 60 minuta programa na rumunskom jeziku sedmično, sa prekidima, što zavisi od finansijske podrške.

Od štampanih medija rumunska zajednica ima Novinsko izdavačku ustanovu Libertatea koja istoimeni list izdaje već više od sedam decenija. Nekada je imala 28 zaposlenih, a danas svega 19. List se štampa jedanput sedmično na 16 stranica. Njen osnivač je Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine, a finansira se iz pokrajinskog budžeta. Rumunska zajednica ima stranice na rumunskom jeziku i u nedeljniku Zrenjanin i dvonedeljniku Vršačka kula. Dva lokalna štampana medija gde je rumunska zajednica imala stranice na rumunskom jeziku u Alibunaru i Kovinu su ugašena. Televizijski program na lokalnom ili regionalnom nivou na rumunskom jeziku se povremeno emituje sve zavisno od podrške Ministarstva za kulturu i medije i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama.⁴⁵

Demografski procesi među pripadnicima rumunske zajednice u Srbiji su zabrinjavajući. Na poslednjem popisu ona je brojala 29.000 pripadnika, ali je taj broj sigurno poslednjih godina znatno smanjen delom zbog masovnog odlaska stanovništva Srbije u EU, a delimično kao posledica dobrovoljne asimilacije. Naime, čest je slučaj da roditelji, pripadnici rumunske zajednice, upisuju decu u srpska odeljenja iako postoje odeljenja od prvog do osmog razreda na rumunskom jeziku. Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine-zajednice raznim stimulativnim merama vodi računa o učenicima koji se školuju na maternjem jeziku kroz nagrađivanje najboljih učenika, organizuje kreativne kolonije i letnje škole. Najizraženije

---

⁴⁵ Kalman Kuntić, Informisanje na njezicima nacionalnih manjina, deset godina kasnije, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin 2017

migracije pripadnika rumunske zajednice su zabeležene u poslednje dve tri godine. Ovome treba dodati činjenicu da značajan broj mladih iz rumunske zajednice studira u Temišvaru i posle studija nastavljaju da rade u Rumuniji.

Zavod za kulturu vojvođanskih Rumuna nalazi se u Zrenjaninu u iznajmljenom prostoru od 90 kvadratnih metara. Uz pomoć pokrajinske Vlade i Nacionalnog saveta rumunske nacionalne manjine-zajednice 2013. godine je kupljen stambeni objekat koji će posle adaptacije raspolagati sa oko 300 kvadratnih metara radnog prostora. U poslednje tri godine Zavod je imao dotacije koje su se kretale od 8.500.000,00 do 9.400.000,00 dinara. Ustanova ima četiri stalno zaposlena. Do sada Zavod nije imao nikakve druge finansijske podrške osim redovnih dotacija pokrajinske Vlade i dotacija Nacionalnog saveta. Jedina podrška iz Rumunije, države matičnog naroda, rumunskoj zajednici u Srbiji, jesu pokloni u vidu vrednih knjiga. Bez obzira na visinu godišnjih dotacija Zavod ne smanjuje svoje aktivnosti koje se ogledaju u istraživačkom i dokumentarnom radu, očuvanju kulturne tradicije i podršci kulturno - umetničkim manifestacijama. Zavod putem konkursa podržava razne kulturne manifestacije rumunske zajednici i udruženja građana sa sumom koja se kreće od 30.000 do 300.000 dinara po aplikantu. U periodu koji je projektni tim istraživao, a to je 2015-2017. Zavod nije imao projekte bilo da se finansiraju ili sufinansiraju iz državnih budžeta bilo iz nedržavnih budžeta⁴⁶. Sredstva koja ova Ustanova dobija kao dotacije nisu dovoljna za njen rad i potrebe rumunske zajednice. Zavod za kulturu vojvođanskih Rumuna sa ostala četiri Zavoda pokrenuo je inicijativu za izmenu kriterijuma raspodele dotacija odnosno promenu odluke o strukturi budžeta, kojom 49% dotiranih sredstava ide za plate i stalne troškove, a 51% za programske aktivnosti. Značajnu podršku kao jedan od osnivača Zavodu daje i Nacionalni savet koji godišnje za rad ove ustanove izdvaja 360.000 dinara. Inače 2016. je smanjena godišnja dotacija iz pokrajinskog budžeta za preko 900.000,00 dinara što je značajna stavka za funkcionisanje Zavoda. Gradska uprava Zrenjanina nije u obavezi da finansira na bilo kakav način rad Zavoda za kulturu vojvođanskih Rumuna. Međutim Zavod je pokrenuo inicijativu kod gradske uprave da se razmotri mogućnost da ova ustanova može aplicirati na konkurse gradske uprave za podršku oko ustupanja prostora za razne susrete.

---

⁴⁶ Tek 2018. godine u Zavodu su konkurisali na IPA programe zajedno sa Nacionalnim savetom rumunske nacionalne zajednice. Odobreno im je oko 10.000 evra.

Zavod za kulturu vojvođanskih Rumuna ima dobru saradnju sa Akademijom nauke i umetnosti Rumunije i njenim odeljenjem u Temišvaru koje u Zavodu ima smešten svoj Teritorijalni biro.

OPŠTINA BELA CRKVA

Opština Bela Crkva u kojoj žive pripadnici rumunske zajednice i koja je jedna o četiri lokalne zajednice koju je posetio istraživački tim, je varošica nastala pre trisetine godina, tačnije 1717. Nalazi se na sevroistoku Srbije, a gledajući sa aspekta Vojvodine na njenom jugoistoku. Graniči se sa Republikom Rumunijom u dužini od 70 km. Bela Crkva ima 14 naseljenih mesta koja se prostiru na 353 kvaratna kilometra. Sa ukupnim stanovništvom od 20 hiljada stanovnika opština Bela Crkva ima jednu od najnižih stopa naseljenosti u Srbiji, 70 stanovnika po kvadratnom kilometru. Među stanovništvom pripadnici srpskog naroda čine 76% stanovništva, slede Rumuni sa 6,8% , Česi 4,4%, Mađari 2,5% i ostali. Stanovništvo područja opštine Bela Crkva je do početka XX veka bilo poznato po proizvodnji vinove loze i proizvoda od njenih plodova i stočarstvu (ovčarstvo). Bela Crkva je dugobla sedište zanatstva u ovom kraju Vojvodine. Trgovina i poljoprivreda, se intenziviraju tokom XX veka. U sadašnje vreme stanovništvo ove opštine se bavi poljoprivredom odnosno vočarstvom koje je zastupljeno na oko 1.500 zasada voćem. Zahvaljujući vodenom slivu Dunava, Neri i Tamišu, Bela Crkva u poslednje vreme razvija turističku ponudu. Tranzicioni proces je ostavio pogubne posledice u privredi ove opštine. Privredna aktivnost posle 2000. je u stagnaciji i Bela Crkva koja je nekada imala iznadprosečni dohodak po glavi stanovnika na nivou nekadašnje Jugoslavije, posle 2000. je ispod vojvođanskog proseka. Prema podacima Republičkog statističkog zavoda, sa prosečnom zaradom od oko 32.000 dinara po glavi stanovnika, Bela Crkva spada u IV, poslednju grupu najsiromašnijih opština u Srbiji. Nekada je opština imala između 4.000 i 5.000 zaposlenih procena je da poslednjih godina ima tek oko 1500.

U Beloj Crkvi postoje obrazovne ustanove od predškolskog do srednjoškolskog uzrasta. Mada permanentno opada broj učenika, posebno u seoskim sredinama, lokalna samouprava Bele Crkve nije prihvatila stav Ministarstva za obrazovanje da se gase odeljenja koja ne ispunjavaju standard o minimalnom broju učenika u jednom odeljenju. U lokalnoj samoupravi smatraju da ako se ugasi škola gasi se i mesto. Sredstva iz loklanog budžeta za obrazovanje (grejanje, održavanje) se ne smanjuju bez obzira na smanjeni broj učenika.

U Beloj Crkvi postoji Centar za kulturu, Gradsku biblioteku, KUD "Banaćanka", Informativni centar koji emituje program na srpskom, češkom, romskom i na rumunskom jeziku. Kontinuitet emitovanja programa na manjinskim jezicima zavisi od projektne podrške.

Lokalna samouprava Bele Crkve do sada nije izdvajala sredstva za rad nacionalnog saveta koji je registrovan na njenoj teritoriji za razliku od naprimer gradske uprave Subotice koja je to činila bez obzira na zakonske propise. Ovo napomnjemo jer je na teritoriji Bele Crkve registrovan Nacionalni savet češke nacionalne manjine. Takvu obavezu lokalne samouprave imaju od 2018. godine i za tu namenu će budžeti izdvajati određena sredstva. Bela Crkva je 2016. na konkurs prekogranične saradnje aplicirala sa četiri projekta od čega su dva podržana i njihova realizacija je u toku. Reč je o projektu izgradnje mreže zelenih pijaca u prekograničnom regionu Bela Crkva i (Rumunija) i projektu čuvari tradicije koji ima karakter kulturno umetničke aktivnosti a realizuju ga udruženja iz Moldava Nova i Sinjice (Rumunija) i opštine Bela Crkva. U okviru tog projekta je adaptiran Dom kulture u Kusiću, kupljen je mini bus za potrebe svih opštinskih kulturno umetničkih društava, a udruženje iz Torde je kupilo nošnje za različite etničke zajednice. Pored investicija koje su nabrojane u okviru ovog projekta finansiraju se i programske aktivnosti odnosno zajednički multietnički događaji. Kulturno umetnička društva u opštini Bela Crkva, kako je rečeno u lokalnoj samoupravi, nemaju kapacitete za pisanje projekata pa je tu aktivnost preuzela lokalna samouprava. Mada je Bela Crkva multietnička sredina ni jedna nacionalna zajednica nema uslova za službenu upotrebu jezika i pisma, osim češke zajednice koja to ostvaruje na osnovu dostignutog prava. U lokalnoj upravi nema zahteva za upis u matične knjige ili obraćanje na jezicima nacionalnih manjina, a nema ni posebnih prevodioca za jezike manjina, ali imaju uposlenih pripadnika rumunske zajednice.

Predstavnici rumunske zajednice, koji su anketirani u okviru ovog istraživanja smatraju da postoji visoki stepen asimilacije Rumuna u ovoj opštini.

GREBENAC

Prema zadnjem popisu iz 2011. Grebenac je imao oko 1.000 stanovnika a realno danas ima 800 žitelja i oko 340 domaćinstva koje prosečno ima 2,99 članova. Spoljašnje migracije su izrazite. Pripadnici rumunske zajednice u Grebencu čine preko 90% ukupnog stanovništva. Većina stanovnika se bavi poljoprivredom. Grebenac ima zemljoradničku zadrugu koja zapošljava 10 radnika. U mestu postoji osnovna škola "Mihail Sadoveanu" i predškolska ustanova gde se nastava odvija isključivo na rumunskom jeziku. Ukupan broj učenika od prvog do osmog razreda

u školskoj 2017/18 je 44 što je za 23 učenika manje nego pre tri godine. U predškolskom uzrastu ima 7-8 polaznika. Razlog za ovakvu situaciju u Grebencu je iseljavanje. Najviše se iseljava u SAD i zemlje EU. Prema procenama trenutno u Italiji ima oko 30 učenika uzrasta do 15 godina, a u Austriji do 40 dece. Stanovništvo Grebenca pretežno živi od poljoprivrede i nema nikakvih industrijskih kapaciteta.

Zbog smanjenja broja učenika u odeljenjima (ispod zakonskog minimuma od 15 učenika), Nacionalni savet rumunske nacionalne zajednice se obraćao nadležnom Ministarstvu a isto je učinila i lokalna samouprava Bele Crkve koja je spremna da i dalje finansira rad odeljenja na rumunskom jeziku u Grebencu. Povodom ovog problema je zatražena i pomoć ambasade Republike Rumunije u Srbiji i konzulata u Vršcu.

Zbog racionalizacije sistema državne uprave, doneta je odluka da se mesne kancelarije centralizuju u Beloj Crkvi. Takva odluka pogađa stanovnike Grebenca jer ovo mesto nema direktnu autobusku liniju za Belu Crkvu od koje je udaljen dvadesetak kilometara, što otežava obavljanje poslova vezanih za mesnu kancelariju. Za učenike iz Grebenca koji posle osnovne škole nastavljaju školovanje u Beloj Crkvi obezbeđen je besplatan prevoz. Signali mobilne telefonije su dobri, a signal RTV Vojvodine je takođe, dobar tako da žitelji Grebenca mogu pratiti program na rumunskom jeziku. Takođe je dobar i tv signal iz države matičnog naroda.

Mesto ima Dom kulture čija je zgrada u solidnom stanju, (nezavršeno grejanje) ali objekat nema pravno formalnih uslova za legalizaciju. Rumunska zajednica u Grebencu ima svoje kulturno umetničko društvo "Đorđe Košbuk" koje za svoje aktivnosti dobija podršku iz nekoliko izvora. Naime, stanovnici Grebenca su iz ruralne sredine i nisu dovoljno upoznati sa pravima nacionalnih manjina, a posebno ne sa načinom i mogućnostima finansiranja. Posle prvobitnog nesnalaženja prihvatili su mehanizme proaktivnog odnosa prema finansiranju i sufinansiranju svoga rada i u poslednje dve godine Kulturno umetničko društvo iz Grebenca konkuriše na sve dostupne konkurse. Međutim, ovo društvo je u prethodnom periodu imalo i regionalne projekte u kojima je bilo partner. Prema uzjavi našeg sagovornika⁴⁷, od 2018. Vlada Republike Rumunije je uvela posebne mehanizme finansijske podrške organizacijama svoje dijaspore. Na raspisani poziv za konkurs prijavio se i KUD "Đorđe Košbuk". Ovo kulturno umetničko društvo ostvaruje značajne prihode od svoje aktivnosti. Naime, u okviru ovog kulturno umetničkog društva, koje uglavnom godinama ima isti broj članova, već 25 godina postoji

---

⁴⁷ Aleksandar Šajin, predsednik KUD „Đorđe Košbuk“ iz Grebenca

duvački orkestar koji kroz komercijalne nastupe ostvaruje sopstvene prihode. U 2017.godini ovaj orkestar, koji ima dvadesetak članova, zaradio je oko 740.000 dinara.

Rumunija je od 2016. omogućila pravo na dvojno državljanstvo i jedan od kriterijuma za njegovo dobijanje je spremnost pripadnika rumunske zajednice da budu aktivni u očuvanju rumunskog identiteta. Velika broj pripadnika rumunske zajednice u Grebencu je iskoristio tu mogućnost, što se ogleda u velikom broju odlaska u državu matičnog naroda ili druge zemlje s obzirom da poseduju pasoš EU.

U Grebencu ističu da bi jedna od mogućnosti koja bi doprinela oživljavanju razvoja ovog mesta a time i omogućila bolji status pripadnika rumunske zajednice bila turistička ponuda. U Grebencu je 1.722. izgrađena prva pravoslavna crkva u tom kraju i ona je najstarija crkva kod rumunske zajednice u Srbiji. Žitelji ovog mesta smatraju da 300. godišnjica njenog postojanja, 2022. godine treba da bude značajan događaj za kulturu Rumuna u Grebencu i celu rumunsku zajednicu u Srbiji. Vasko Popa, poznati jugoslovenski pesnik iz druge polovine XX veka je etnički Rumun i rođen je u Grebencu 1922. Nažalost njegova rodna kuća je srušena i na njenom mestu izgrađena druga, ali bez ikakvog obeležja o ovom poznatom pesniku. Žitelji Grebenca smatraju da bi sećanje na ovog pesnika trebalo obeležavati i u Grebencu uz svo poštovanje na tradicionalnu manifestaciju Dani Vaska Pope koja se održava u Vršcu.

U okolini ovog mesta postoje Gajička brda lokacija koju turisti posećuju ali ne dovoljno. Ta lokacija bi, ako bi bila u stalnoj turističkoj ponudi opštine Bela Crkva, doprinela oživljavanju Grebenca. Kao mesto koje spada u najstarija naselja u Vojvodini, pominje se još u XIV veku i ima arheoloških ostataka dve tvrđave iz rimskog doba.

Tabela 1. Dotacije i ostala finansijska sredstva Nacionalnog saveta rumunske nacionalne manjine-zajednice godina 2015, 2016, i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo za upravu i lokalnu samoupravu	13.651.862,00	13.281.805,00	14.160.015,00	
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje,propise, upravu i nacionalne manjine				
Socijalno odgovorna preduzeća				
Projekti iz ne budžetskih sredstava				
UKUPNO	13.651.862,00	13.281.805,00	14.160.015,00	

Prosečno po pripadniku rumunske zajednice izdvojeno je u 2017. godini 488,27 RSD

Tabela2.izdvajanja za udruženja građana rumunske zajednice za 2015. 2016.i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.	
Ministarstvo za kulturu i informisanje				
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama			3.000.000,00	
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje upravu, propise i nacionalne manjine	0,00	0,00	0,00	
Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine-zajednice	0,00	0,00	0,00	
Donacije države matičnog naroda	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz ne državnih fondova	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO			3.000.000,00	

U 2017. prosečno po pripadniku zajednice izdvojeno 103,44 RSD

Tabela3.Izdvajanje za medije na rumunskom jeziku 2015. 2016. i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017	
Ministarstvo kulture i informisanja	1.800.000,00	1.800.000,00	1.700.000,00	
Budžetski fond za nacionalne manjine			75.000,00	
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje i odnose sa verskim zajednicama	350.000,00	232.000,00	530.000,00	
Nacionalni savet rumunske	0,00	0,00	0,00	

nacionalne manjine-zajednice				
Dotacije države matičnog naroda	0,00	0,00	0,00	
Projekti iz nebudžeskih fondova	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	2.150.000,00	2.032.000,00	2.305.000,00	

Prosečno za medije direktna pomoć u 2017. po pripadniku rumunske zajednice je bila 79,48 RSD

Tabela4. Redovne dotacije NIU Libertatea štampanom mediju na rumunskom jeziku 2015, 2016. i 2017.

Izvor sredstava	2015.	2016.	2017.	
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, informisanje I odnose sa verskim zajednicama	33.498.000,00	33.498.000,00	33.498.000,00	
UKUPNO	33.498.000,00	33.498.000,00	33.498.00	

Prosečno po pripadniku rumunske zajednice izdvojeno 1.155 RSD

Tabela 5. Dotacije i finansijska podrška Zavodu za kulturu vojvodanskih Rumuna 2015, 2016 i 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.	
Pokrajinski budžet	9.212.000,00	8.300.000,00	9.400.000,00	
Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine-zajednice	500.000,00	266.000,00	363.228,00	
Država matičnog naroda	0,00	0,00	0,00	
Socijalno odgovorna preduzeća				
Projekti iz ne budžetskih sredstava	0,00	0,00	0,00	
UKUPNO	9.712.000,00	8.566.000,00	9.763.228,00	

Prosečno po pripadniku zajednice u 201. izdvojeno 336,66 RSD

Tabela 6. Direktna izdvajanja iz budžeta opštine Bela Crkva za oblasti u kojima se ostvaruju prava nacionalnih manjina-zajednica 2015, 2016. i 2017.

Budžet opštine Bela Crkva	2015.	2016.	2017.		
Izdvajanja za informisanje	1.906.000,00	6.000.000,00	10.000.000,00		
Izdvajanja za udruženja građana	3.000.000,00	3.300.000,00	3.650.000,00		
UKUPNO	4.906.000,00	9.300.000,00	13.650.000,00		

U proseku po stanovniku opštine Bele Crkve u 2017. izdvojeno 682,5 RSD

Tabela7. Izdvajanja iz svih izvora za KUD “Đorđe Košbuk” iz Grebenca za godinu 2015. 2016 I 2017.

Budžet	2015.	2016.	2017.		Napomene	
Ministarstvo za kulturu i informisanje	0,00					
Pokrajinski sekretarijat za kulturu,informisanje i odnose sa verskim zajednicama	50.000,00	50,000,00	100,000,00			
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu nacionalne manjine	50.000,00	50.000,00	110.000,00			
Lokalna samouprava Bela Crkva	70.000,00	110.000,00	115.000,00			
Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine-zajednice	50,000,00	90.000,00	133.000,00			
Sopstveni prihodi			742.000,00			
Donacije države matičnog naroda	0,00	0,00	0,00			
Projekti iz nedržavnih fondova	0,00	0,00	0,00			
UKUPNO	220.000,00	300.000,00	1.200.000,00			

U 2017. prosečno po stanovniku Grebenca izdvojeno i sopstvenim prihodima raspolagano sa 1200,00 RSD

PREPORUKE

Ustanoviti elektronsku prezentaciju upravljačke strukture Nacionalnog saveta sa bazom podataka o organizacionim formama unutar zajednice, prezentacijom ustanova nacionalne zajednice, ustanovama i manifestacijama od posebnog značaja za nacionalnu zajednicu. Prezentaciju učiniti dostupnom na maternjem jeziku, srpskom jeziku i po mogućnosti engleskom jeziku

Obezbediti punu transparentnost finansijskog poslovanja Nacionalnog saveta, udruženja građana i organizacija unutar zajednice. Analizirati finansijske podatke, izvesti statističke podatke i koristiti ih kao jedan od najvažnih argumenata u pregovaranju unutar zajednice i pregovaranju sa donosiocima odluka u domicilnoj državi kao i državi matičnog naroda.

Etnički senzibilisati godišnje izveštaje o izdvajanju novca kod svih državnih organa (neki su već uveli takvu praksu) kada je reč o projektnom finansiranju i sufinansiranju manjinskih zajednica.

Jačati kapacitete nacionalnih zajednica za korišćenje fondova domicilne države, države matičnog naroda, fondove EU i drugih donatora. Edukaciju posebno intenzivirati u pograničnim područjima i ruralnim sredinama.